

Zaaknr. 200.302.332/01 Shell / Milieudéfensie c.s.

Vragen van het hof ten behoeve van de mondelinge behandeling op 12 april 2024

1. *Milieudéfensie heeft in haar memorie van antwoord (nr. 814, nr. 883) een aantal verzoeken gedaan tot verduidelijking van het vonnis. Verder heeft Milieudéfensie tijdens de eerste termijn van het pleidooi het hof verzocht om te verduidelijken dat Shell geen uitvoering aan haar reductieverplichting kan geven door (kort gezegd) verkoop van haar assets. Gegeven het feit dat Milieudéfensie geen incidenteel appel heeft ingesteld, hoe verhouden deze verzoeken zich tot het oordeel van de rechtbank (rov. 4.4.39, 4.4.45) dat Shell bij de uitvoering van het opgelegde bevel de ruimte heeft om haar eigen reductiepad voor de Shell-groep te ontwikkelen? Op welke wijze zou Shell volgens Milieudéfensie wel kunnen voldoen aan de gevorderde reductieverplichting, als de reductieverplichting zou moeten worden uitgelegd in de door haar bepleite zin?*

Antwoord Milieudéfensie c.s.:

Inleidende opmerkingen

Volgens Milieudéfensie c.s. passen de verzoeken tot verduidelijking van het Vonnis binnen de door de rechtbank gegeven overwegingen, inclusief overwegingen r.ov. 4.4.39 en 4.4.54. De rechtbank maakt in die overwegingen namelijk precies duidelijk wat de “vrijheid” en “ruimte” van Shell is om haar eigen reductiepad te ontwikkelen. Waar de rechtbank op doelt, is dat Shell vrij is om te bepalen binnen welke landen of bedrijfsonderdelen zij CO₂-reducties behaald, en hoe zij de totale CO₂-reducties verdeeld binnen de Shell Groep.¹

De verzoeken tot verduidelijking van Milieudéfensie c.s. doen niet af aan deze door de rechtbank geformuleerde vrijheid. De verzoeken hebben betrekking op de interpretatie van het Vonnis en de daarin vastgestelde rechtsplicht van Shell, zoals die in hoger beroep ter toetsing voorligt. De verzoeken doen geen afbreuk aan de door de rechtbank bedoelde vrijheid en ruimte van Shell om haar eigen reductiepad verder vorm te geven, binnen de kaders van de reductieverplichting. Milieudéfensie c.s. meent dat het Hof de vrijheid heeft die verduidelijkingen en aanvullingen te geven.

In dat geval stelt uw Hof slechts vast wat al besloten ligt in de overwegingen van de rechtbank, zodat geen sprake is van een verslechtering van de positie van Shell. Bovendien ziet het verslechteringsverbod op het dictum en niet op de overwegingen van het Vonnis, zodat in de visie van Milieudéfensie c.s. ook ruimte bestaat voor een eventuele aanscherping van de overwegingen.²

De gevraagde verduidelijkingen hebben – naast het EU-ETS, waar we zo nog separaat over komen te spreken – betrekking op drie onderwerpen. Ik wil graag beginnen met de assetverkoop.

Assetverkoop: Shell moet de CO₂-emissies naar de atmosfeer beperken

Bij pleidooi is door Milieudéfensie c.s. aan de orde gesteld dat Shell geen uitvoering aan haar reductieverplichting kan geven door de enkele verkoop van haar assets. Er bestaat geen spanning tussen de overwegingen van de rechtbank en de stelling van Milieudéfensie c.s. dat Shell niet aan het Vonnis kan voldoen door enkel het ongelimiteerd en ongeclausuleerd verkopen van assets.

¹ Zie ook Pleitnotitie Milieudéfensie dag 3, deel 2, par. 104 e.v.

² Van Malssen en Andes in Sdu Commentaar Burgerlijk Procesrecht artikel 347 Rv, aantekening 2 (actueel tot 21 juli 2023), Koerts in T&C Rv, commentaar op art. 347 Rv, aantekening 4b (actueel tot 1 januari 2024). Zie ook Ras/Hammerstein, De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken (Burgerlijk Proces & Praktijk nr. 4), 2017/85, Groene Serie Burgerlijke Rechtsvordering, art. 347 aant. 10 en aant. 14, Conclusie A-G Verkade van 5 oktober 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BY1533, r.ov. 5.52.2.

Om recht te doen aan het Vonnis moeten de overwegingen van de rechtbank in samenhang worden gezien met zowel het dictum als het partijdebat in eerste aanleg. Ik zal deze samenhang tussen het partijdebat en de overwegingen en het dictum van het Vonnis nog uitgebreider bespreken bij dupliek.

Voor nu kan wellicht worden volstaan met er op te wijzen dat Milieudefensie c.s. in eerste aanleg - voorafgaande aan de pleidooien, op 15 oktober 2020 - een akte wijziging van eis heeft ingediend. In deze akte heeft Milieudefensie c.s. haar petitum aangepast. Ik heb het relevante deel van het gewijzigd petitum ingekopieerd en de voor deze discussie relevante elementen geel gemaakt.

2. Te bevelen:

dat Royal Dutch Shell plc zowel rechtstreeks als via de vennootschappen en rechtspersonen die zij in haar geconsolideerde jaarrekening pleegt op te nemen en waarmee zij tezamen de Shell groep vormt, het gezamenlijk jaarlijks volume van alle aan de bedrijfsactiviteiten en verkochte energiedragende producten van de Shell groep verbonden CO₂-emissies naar de atmosfeer (scope 1, 2 en 3) zodanig beperkt of doet beperken dat dit volume aan het eind van het jaar 2030:

- Primair: ten minste zal zijn verminderd met 45% althans met netto 45% in vergelijking met het niveau van het jaar 2019;

Met de aanpassing in het petitum heeft Milieudefensie c.s. willen verduidelijken dat Shell haar controle en invloed moet aanwenden om de CO₂-emissies naar de atmosfeer te beperken of te doen beperken. Dit gewijzigde petitum is vervolgens letterlijk door de rechtbank als dictum in het Vonnis overgenomen.

Bij akte van 6 november 2020 heeft Milieudefensie c.s. die eiswijziging onder meer nader toegelicht als volgt (onderstreping toegevoegd):

“Zoals in de dagvaarding en het petitum verduidelijkt, komt Milieudefensie c.s. met deze zaak op tegen de CO₂-emissies die naar de atmosfeer worden uitgestoten [..]”

Van Shell wordt met het gewijzigde petitum dus geëist dat zij de controle over haar scope 1, 2 en 3 emissies zodanig aanwendt, dat dit leidt tot het terugbrengen van de CO₂-emissies naar de atmosfeer.

In rechtsoverweging 4.4.54 heeft de rechtbank ook verduidelijkt dat het erom gaat dat Shell met het voldoen aan het Vonnis ruimte creëert in het koolstofbudget. Shell creëert deze ruimte in het koolstofbudget door ervoor zorg te dragen dat een 45%-deel van de emissies waarover zij controle heeft, daadwerkelijk uit de atmosfeer wordt gehouden. Daar is het Milieudefensie c.s. om te doen geweest. Zo heeft de rechtbank het ook begrepen, getuige onder meer de overwegingen van de rechtbank dat zij zich beseft dat het Vonnis tot gevolg kan hebben dat Shell investeringen in fossiele brandstoffen nalaat en haar productie van fossiele brandstoffen vermindert.

De essentie van het Vonnis is dus dat Shell haar controle en invloed moet aanwenden om CO₂-emissies naar de atmosfeer te voorkomen. Hoe Shell vervolgens ervoor zorgdraagt dat deze bepaalde hoeveelheid CO₂ niet naar de atmosfeer wordt uitgestoten, is volledig aan de vrijheid van Shell om te bepalen. Die vrijheid heeft Milieudefensie c.s. ook steeds benadrukt en dat is de reden waarom dit ook zo in het Vonnis is terecht gekomen.

Die vrijheid houdt in dat Shell zelf kan bepalen hoe zij de emissies naar de atmosfeer beperkt. Zij kan dit bijvoorbeeld doen door niet meer te investeren in nieuwe velden, door minder olie en gas te verkopen, door assets vervroegd af te schrijven of door bijvoorbeeld productiebeperkende voorwaarden te verbinden aan een asset-verkoop. Dat zijn ingrijpende maatregelen voor Shell en vergt ook financiële offers van Shell. Maar de rechtbank overweegt letterlijk dat van Shell ingrijpende maatregelen en financiële offers gevraagd mogen worden, gelet op de enormiteit van het gevaar dat zij anders mee helpt te veroorzaken. Het voorgaande betekent ook dat Milieudefensie c.s. uw Hof niet

vraagt om een algeheel verbod op assetverkoop door Shell, maar enkel om te verduidelijken dat Shell de te reduceren emissies uit de atmosfeer moet houden. Shell is daartoe ook in staat. Het beperken van emissies naar de atmosfeer is sinds dag 1 de essentie van de zaak en deze uitleg van de reductieplicht betreft dus ook geen nieuwe stelling.

Ik merk nog op dat Milieudefensie c.s. zowel in eerste aanleg als in hoger beroep steeds heeft verduidelijkt dat de uitvoering van het reductiebevel niet of nauwelijks noopt tot het afstoten van assets. Shell kan de CO₂-reductie aan de productiekant behalen door te stoppen met het ontwikkelen van nieuwe velden, en kan haar bestaande velden gewoon uitwinnen. Milieudefensie c.s. heeft dit punt steeds benadrukt en dit is door Shell ook nooit betwist. Maar nogmaals, met de gevraagde verduidelijking wordt niet opeens een algeheel verbod op assetverkoop gevraagd en het betreft ook geen nieuwe eis.

Netto-component

Voor wat betreft de netto-component geldt uiteraard als uitgangspunt dat Milieudefensie c.s. incidenteel appel had moeten instellen wanneer zij het dictum op dat punt had willen aantasten.

Het verzoek van Milieudefensie c.s. heeft echter geen betrekking op het aantasten van de mogelijkheid voor Shell om gebruik te maken van negatieve emissietechnologieën, of, in de woorden van de rechtbank: “*compensatie van CO₂-uitstoot*”. Het gaat om een nadere kwalificatie, in het licht van de rechtsplicht die op Shell rust.

In deze procedure heeft Milieudefensie c.s. reeds veelvuldig toegelicht aan de hand van gezaghebbende bronnen dat het gebruik van *carbon credits* ter “compensatie” van fossiele CO₂-emissies met grote terughoudendheid moet worden benaderd.³ In bredere zin zijn de risico’s van Carbon Dioxide Removal uitgebreid ter sprake gekomen. Daarbij is toegelicht dat zeer breed wordt erkend dat er grote risico’s verbonden zijn aan en vraagtekens worden geplaatst bij de inzet van *carbon credits* voor “CO₂-compensatie”. Ook is in algemene zin toegelicht dat het leunen op *Carbon Dioxide Removal* ten koste gaat van diepgaande en onmiddellijke reducties van de eigen CO₂-emissies.⁴

Gelet op al het voorgaande en gelet op de rechtsplicht van Shell inhoudende een “*eigen individuele deelverantwoordelijkheid om naar vermogen bij te dragen aan het tegengaan van gevaarlijke klimaatverandering*”⁵ meent Milieudefensie c.s. dat er aanleiding bestaat voor uw Hof om te overwegen dat Shell weliswaar gebruik mag maken van negatieve emissietechnologieën om aan haar reductieverplichting te voldoen, maar dat zij ervoor dient zorg te dragen dat *carbon credits* uitsluitend als laatste mogelijkheid kunnen worden ingezet, wanneer andere mitigatie-opties niet mogelijk zijn. Uw Hof zou daarbij ook kunnen denken aan het formuleren van een specifieke limiet op het gebruik van *carbon credits*, gelijk de Europese Unie op grond van de Europese Klimaatwet. Daarin is een absolute limiet aan de netto-component gesteld van 2,2%.⁶ Dat zou een passende oplossing kunnen zijn.

³ Zie onder meer Memorie van Antwoord, hoofdstuk 6.4, Antwoordakte 19 december 2023, par. 45 (Race to Zero), par. 67 (IEA), par. 78 (UNEP). Pleitnota Milieudefensie c.s. dag 3, deel 2, par. 45 (VN-expert rapport), par. 47 (ISO Net Zero Guidelines, Net Zero Stocktake, 1,5C Business Playbook), par. 85 (OESO-richtlijnen), par. 87 (Information Note UNGP).

⁴ Memorie van Antwoord, hoofdstuk 6.4, Antwoordakte 19 december 2023, hoofdstukken 13, 21, 33, 35 t/, 37, Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s., hoofdstuk 2.8, Pleitnota Milieudefensie c.s., dag 3, deel 3 (modellen en hun beperkingen).

⁵ Vonnis, r.ov. 4.4.37. Zie eveneens r.ov. 4.4.49, 4.4.53, 4.4.54.

⁶ Productie S-87, p. 52. In de tabel is de totale emissiereductie van 55%, inclusief de landsector, opgenomen. Exclusief de landsector komt dat uit op 52,8%. Verwijderingen uit de landsector dragen dus 2,2% bij aan het 55%-

Zwaarwegende inspanningsverplichting

Ten slotte de verduidelijking voor wat betreft de zwaarwegende inspanningsverplichting. Milieudefensie c.s. heeft op dat punt toegelicht dat zij helemaal geen probleem heeft met deze zwaarwegende inspanningsverplichting, omdat het Vonnis glashelder maakt dat er zeer veel van Shell kan worden verwacht bij het beperken of doen beperken van de totale CO₂-uitstoot naar de atmosfeer. Shell heeft er echter voor gekozen om, in weerwil van de eigen, zelfstandige rechtsplicht zoals die door de rechtbank is geformuleerd, haar eigen actie in belangrijke mate afhankelijk te stellen van de actie van klanten.⁷ Milieudefensie c.s. meent dat uw Hof de ruimte heeft om ofwel (i) de zwaarwegende inspanningsverplichting alsnog als een resultaatsverplichting te kwalificeren, ofwel (ii) de zwaarwegende inspanningsverplichting nader te duiden met aanvullende overwegingen, waarbij voorop staat dat Shell haar controle en invloed moet aanwenden om de Scope 1, 2, en 3-emissies van de Shell Groep in lijn met de reductieverplichting terug te brengen. Dat is een eigen verantwoordelijkheid, die zij via het concernbeleid van de Shell Groep kan en moet effectueren.⁸ Daarbij staat voorop dat Shell minder olie en gas moet gaan verkopen.⁹ Als gezegd, het is dus een eigen verantwoordelijkheid van Shell om haar Scope 1, 2 en 3-emissies te reduceren. Die verantwoordelijkheid is dus geen afgeleide verantwoordelijkheid van klanten.

doel. Verordening (EU) 2021/119 tot vaststelling van een kader voor de verwezenlijking van klimaatneutraliteit, en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 401/2009 en Verordening (EU) 2018/1999 ("Europese klimaatwet"), artikel 4(1): *"Bij de verwezenlijking van de in de eerste alinea bedoelde doelstelling geven de betrokken instellingen van de Unie en de lidstaten prioriteit aan snelle en voorspelbare emissiereducties en verbeteren zij tegelijkertijd verwijderingen per natuurlijke put. Om ervoor te zorgen dat tot 2030 voldoende mitigatie-inspanningen worden geleverd, wordt, voor de toepassing van deze verordening en onverminderd de in lid 2 bedoelde evaluatie van Uniewetgeving, de bijdrage van nettoverwijderingen aan de klimaatdoelstelling van de Unie voor 2030 beperkt tot 225 miljoen ton CO₂-equivalent. [...]"*

⁷ Memorie van Antwoord, hoofdstuk 7.4.

⁸ Vonnis, r.ov. 4.4.52.

⁹ De rechtbank heeft dat ook zo gezien, zie r.ov. 4.4.25, 4.4.53, 4.4.54.

2. *Zou u willen reageren op de uitspraak van het EHRM van 9 april 2024 in de zaak Verein KlimaSeniorinnen Schweiz v. Switzerland. In hoeverre is deze uitspraak relevant voor de beoordeling van het geschil tussen Shell en Milieudefensie?*

Antwoord Milieudefensie c.s.:

1. De uitspraak van de Grote Kamer van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens van afgelopen dinsdag in de zaak *KlimaSeniorinnen*¹⁰ kan met recht historisch worden genoemd. De uitspraak is volgens Milieudefensie c.s. op verschillende manieren relevant voor de beoordeling van het onderhavige geschil.
2. Eerst en vooral is de essentie van de uitspraak even helder als simpel: klimaatverandering is in de woorden van het EHRM een *“serious current and future threat to the enjoyment of human rights guaranteed under the Convention”*.¹¹
3. Het zijn deze fundamentele mensenrechten waarvoor Milieudefensie c.s. opkomt, die ernstig bedreigd worden door klimaatverandering en waartegen zij effectieve bescherming vraagt. Dit mede met het oog op de effectieve rechtsbescherming die de nationale rechter op grond van artikel 13 EVRM moet bieden.¹² De vaststelling dat klimaatverandering mensenrechten bedreigt heeft bovendien invloed op de toepassing van *soft law* in deze procedure, zoals de UNGP en OESO-Richtlijnen. Het startpunt voor deze *soft law* is immers dat bedrijven mensenrechten moeten respecteren en de uitspraak van het EHRM bevestigt nogmaals dat mensenrechten van toepassing zijn in de context van klimaatverandering.¹³
4. In de tweede plaats is van belang om te benadrukken is dat het EHRM meermaals aangeeft dat de bedreiging van mensenrechten in de context van klimaatverandering van een bijzondere aard is. Helemaal aan het begin van haar inhoudelijke analyse stelt het EHRM dat *“climate change is one of the most pressing issues of our time.”*¹⁴
5. De uitspraak in *KlimaSeniorinnen* bevestigt daarmee dat aan de mensenrechtelijke belangen waarvoor Milieudefensie c.s. in deze procedure opkomt een bijzonder en uitzonderlijk zwaar gewicht toekomen. Dat is ook precies de conclusie die het Straatsburgse Hof trekt en ik citeer (onderstreping toegevoegd):

“Having regard, in particular, to the scientific evidence as regards the manner in which climate change affects Convention rights, [...] the Court finds it justified to consider that climate protection should carry considerable weight in the weighing-up of any competing considerations. Other factors militating in the same direction include [...] the States’ generally inadequate track record in taking action to address the risks of climate change that have become apparent in the past several

¹⁰ EHRM 9 april 2024, Case of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, *Application no. 53600/20*.

¹¹ *KlimaSeniorinnen*, para. 436.

¹² MvA, para. 301 en verwijzingen aldaar.

¹³ Zie ook: Productie MD-493, UN, Information Note Climate Change and UNGPs, para. 4-5; Productie MD-492, OESO Richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, p. 25, 33 & 37.

¹⁴ *KlimaSeniorinnen*, para. 410.

decades, as evidenced by the IPCC's finding of "a rapidly closing window of opportunity to secure a liveable and sustainable future for all"¹⁵

6. De uitspraak van het Straatsburgse Hof van deze week toont aan dat de rechtbank het juiste gewicht heeft toegekend aan de mensenrechtelijke belangen die in het geding zijn.¹⁶ Als eerst in *Urgenda*¹⁷ en nu door het EHRM is vastgesteld dat in een rechtsstaat de bescherming van mensenrechten niet ondergeschikt kan worden gemaakt aan politieke keuzes en compromissen over de aanpak van klimaatverandering, dan spreekt het voor zich dat in deze procedure fundamentele mensenrechten dienen te prevaleren boven het commerciële belang van Shell.
7. In de derde plaats is de *KlimaSeniorinnen* uitspraak van belang voor de onderhavige procedure omdat aan die uitspraak belangrijke uitgangspunten en principes ten grondslag liggen die ook in deze procedure een belangrijke rol spelen. Ik noem er enkele:
 - Om de mensenrechtelijke risico's van klimaatverandering te beperken moet volgens het EHRM urgent actie worden ondernomen om beneden de grens van 1,5C opwarming te blijven – ook in het licht van de inadequate wereldwijde actie tot op heden.¹⁸
 - De erkenning door het EHRM van het grote belang van het beginsel van een evenredige intergenerationele lastenverdeling.¹⁹
 - De erkenning van het beginsel van Common But Differentiated Responsibilities.²⁰
 - De vaststelling, ook op basis van het CBDR beginsel, dat elke Staat 'het zijne' moet doen en dat het deze individuele verantwoordelijkheid niet kan ontlopen door te wijzen naar de verantwoordelijkheid van andere Staten of door te stellen dat haar emissiereducties toch geen verschil maken.²¹
8. In de vierde plaats is de inhoud van de positieve verplichtingen van Staten in de context van klimaatverandering die het EHRM formuleert relevant voor de onderhavige zaak. De 'bottom line' is helder: het EVRM dwingt tot het reduceren van emissies met het oog op het behalen van "*net neutrality within, in principle, the next three decades.*"²² Vervolgens zet het Hof uiteen welke criteria van belang zijn om te bezien of Staten aan hun positieve verplichtingen hebben voldaan. Daarbij benadrukt het EHRM dat het toetst of de nationale autoriteiten, inclusief de rechterlijke macht, rekening hebben gehouden met de noodzaak van het berekenen van een koolstofbudget of een equivalente methode om toekomstige broeikasgasemissies te kwantificeren.²³ Het Hof wijst in dat kader op het belang dat het IPCC hecht aan koolstofbudgetten en wijst eveneens met goedkeuring op de uitspraak van het Duitse Constitutionele Hof in *Neubauer*, waarin het argument van de Duitse staat dat het niet mogelijk zou zijn om een koolstofbudget te bepalen werd afgewezen en waarbij het belang van het CBDR-beginsel is benadrukt.²⁴ Dat is gelijk aan de aanpak waar Milieudefensie c.s. op heeft gewezen, en die in het Tyndall-rapport tot uitdrukking komt en

¹⁵ *KlimaSeniorinnen*, para. 542.

¹⁶ MvA, para. 315.

¹⁷ Van Dam, *Aansprakelijkheidsrecht* (2023), p. 411.

¹⁸ *KlimaSeniorinnen*, para. 413 & 436.

¹⁹ *KlimaSeniorinnen*, para. 420.

²⁰ *KlimaSeniorinnen*, para. 442 & 478.

²¹ *KlimaSeniorinnen*, para. 442 & 444.

²² *Klimaseniorinnen*, para. 548.

²³ *Klimaseniorinnen*, para. 550 onder (a).

²⁴ *Klimaseniorinnen*, para. 571.

leidt tot een wereldwijde olie- en gasreductie van 45% in 2030 ten opzichte van 2021. Het toont nog eens het belang van het uitgaan van een koolstofbudget voor de reductieopgave en daarmee het belang van het Tyndall-rapport.

9. Afsluitend wil ik er graag op wijzen dat het EHRM een belangrijke boodschap heeft meegegeven aan Verdragsstaten, inclusief de nationale rechter. In niet mis te verstane bewoordingen maakt het EHRM duidelijk dat er een belangrijke rol is voor rechters in het complexe debat over het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering. Het EHRM verduidelijkt daarbij ook dat de rol van de nationale rechter in het klimaatvraagstuk veel groter is dan de rol van het EHRM zelf, dat toch wat meer op afstand moet blijven. Om de Grote Kamer te citeren:

“[D]emocracy cannot be reduced to the will of the majority of the electorate and elected representatives, in disregard of the requirements of the rule of law. The remit of domestic courts and the Court is therefore complementary to those democratic processes. The task of the judiciary is to ensure the necessary oversight of compliance with legal requirements. The legal basis for the Court’s intervention is always limited to the Convention, which empowers the Court to also determine the proportionality of general measures adopted by the domestic legislature [...]. The relevant legal framework determining the scope of judicial review by domestic courts may be considerably wider and will depend on the nature and legal basis of the claims introduced by litigants.”²⁵

10. De rechterlijke macht in Zwitserland krijgt ook een spreekwoordelijke veeg uit de pan van het Hof in Straatsburg omdat de ‘essentie’ van het recht op toegang tot de rechter van de vereniging *KlimaSeniorinnen* - zoals vastgelegd in 6 EVRM – eveneens werd geschonden.²⁶ Door volledig voorbij te gaan aan de inhoud van haar juridische bezwaren en de onderliggende klimaatwetenschap onvoldoende te bestuderen, zo stelt het EHRM,²⁷ “[t]he domestic courts did not engage seriously or at all with the action brought by the applicant association”.²⁸ Maar het Straatsburgse Hof geeft nationale rechters in heel Europa ook een positieve boodschap en opdracht mee, namelijk dat zij een centrale en cruciale rol hebben te spelen in het oplossen van het klimaatprobleem:

“[...] the Court considers it essential to emphasise the key role which domestic courts have played and will play in climate-change litigation, a fact reflected in the case-law adopted to date in certain Council of Europe member States, highlighting the importance of access to justice in this field.”²⁹

11. Het maakt duidelijk dat het EHRM bij uitstek een grote rol voor nationale rechters ziet weggelegd voor de bescherming van de mensenrechten in relatie tot de gevaren van klimaatverandering.

²⁵ *KlimaSeniorinnen*, para. 412. Zie ook para. 450-451.

²⁶ *Klimaseniorinnen*, para. 638.

²⁷ *Klimaseniorinnen*, para. 635-637.

²⁸ *Klimaseniorinnen*, para. 636.

²⁹ *Klimaseniorinnen*, para. 639.

3. *Hoe begrijpen partijen het oordeel van de rechtbank dat van het EU-ETS-systeem (en van andere soortgelijke systemen elders in de wereld) “een vrijwarende werking uitgaat” (rov. 4.4.47)? In het verlengde daarvan: kan Milieudefensie haar verzoek tot nadere verduidelijking (memorie van antwoord nr. 1085) nader toelichten?*

Antwoord Milieudefensie c.s.

In de reactie op Grief I(f) heeft Milieudefensie c.s. toegelicht dat het EU-ETS-systeem en andere soortgelijke systemen elders ter wereld geen uitputtende werking hebben en niet vrijwaren tegen civielrechtelijke aansprakelijkheid. De rechtbank heeft ook niet vastgesteld dat het EU ETS-systeem en andere emissiehandelssystemen zouden vrijwaren tegen civielrechtelijke aansprakelijkheid en dat deze in de weg zouden staan van het vinden van de rechtsplicht zoals die voor Shell geldt. Daarbij heeft de rechtbank in dit verband terecht vastgesteld dat de vordering van Milieudefensie c.s. het EU-ETS niet doorkruist.³⁰

Milieudefensie c.s. begrijpt het oordeel van de rechtbank zo, dat Shell kan ‘meebewegen’ met de reducties die in het EU ETS-systeem en andere systemen besloten liggen, maar dat dit Shell niet helpt wanneer zij op grond van het Vonnis een grotere CO₂-reductie moet bewerkstelligen. Op grond hiervan verzoekt Milieudefensie c.s. uw Hof om te verduidelijken dat er in het geheel geen sprake is van een vrijwarende werking dan wel om de uitleg van de rechtbank, dat enige vrijwarende werking niet af kan doen aan het volgen van het reductiebevel, te verduidelijken.

Milieudefensie c.s. benadrukt in dit verband ook nogmaals dat het EU-ETS geen uitputtende of vrijwarende werking heeft. Het EU-ETS heeft ook het aansprakelijkheidsrecht niet buiten werking gesteld. Milieudefensie c.s. heeft hier gedurende het openingspleidooi, met verwijzing naar het oordeel van het Supreme Court van Nieuw-Zeeland in de zaak *Smith v. Fonterra*, reeds kort bij stilgestaan.³¹ In deze zaak overwoog het Supreme Court van Nieuw-Zeeland expliciet dat “*the ETS neither authorises nor immunises GHG emissions. It merely facilitates state-introduced market signals via a trading scheme in emissions units.[...] Parliament has not pre-emptively excluded a common law response to damage caused by GHG emissions. On the contrary, it has retained that possibility.*”³²

Het Supreme Court maakt aldus duidelijk dat het ETS als zodanig geen absoluut ‘recht’ tot het uitstoten van CO₂-emissies verleent, dat het ETS niet uitputtend werkt en dat dit systeem niet in de weg staat aan het aansprakelijkheidsrecht. Wat het Supreme Court overwoog ten aanzien van het ETS aldaar, geldt ook voor het EU-ETS. De ETS-richtlijn zelf maakt dit ook reeds duidelijk. Zo definieert de ETS-richtlijn een ‘emissierecht’ als volgt (onderstreping advocaat): “*[een] overeenkomstig de bepalingen van deze richtlijn overdraagbaar recht om, uitsluitend teneinde aan de eisen van deze richtlijn te voldoen, gedurende een bepaalde periode één ton kooldioxide-equivalent uit te stoten.*”³³

De ETS-richtlijn maakt aldus zelf al duidelijk dat de op grond hiervan verleende ‘rechten’ geen verdergaande strekking hebben dan het enkel faciliteren van het gecreëerde handelssysteem, en dus geen ‘recht’ op CO₂-uitstoot verlenen buiten dit systeem om. Het verbaast dan ook niet dat overheden allerlei additionele maatregelen treffen binnen de ETS-sector, zoals het sluiten van kolencentrales, om

³⁰ Vonnis, r.ov. 4.4.47.

³¹ Zie eveneens het openingspleidooi van Milieudefensie c.s. van 2 april 2024, par. 70 e.v. met verwijzing naar het oordeel van het Supreme Court van Nieuw-Zeeland in de zaak *Smith v. Fonterra*.

³² Productie MD-570A, par. 99-100. Zie tevens par. 45.

³³ Richtlijn 2003/87/EG, artikel 3, aanhef en onder a.

de benodigde snelle emissiereducties mogelijk te maken.³⁴ Van een uitputtende werking is dus geenszins sprake.

Dit gebrek aan uitputtende werking geldt overigens ook nog steeds na inwerkingtreding van ETS2. De impact assessment voor het wetsvoorstel voor ETS2 maakt dit ook expliciet duidelijk.³⁵

Verder is er geen enkel aanknopingspunt te vinden dat het ETS het aansprakelijkheidsrecht buiten werking zou stellen. Duidelijke aanknopingspunten van het tegendeel zijn er wel. Zo heeft Milieudefensie c.s. er in eerste aanleg al op gewezen dat in de Wet milieubeheer – de wet waarin het EU-ETS in Nederland geïmplementeerd is – een algemene publiekrechtelijke zorgplicht is vastgelegd met betrekking tot het milieu.³⁶ Deze zorgplicht dient als vangnet, zodat ook kan worden opgetreden tegen milieuvervuiling als daar geen specifiek op toegesneden wettelijke bepaling voor is. Het artikel dat de zorgplicht creëert, maakt evenwel ook specifiek duidelijk dat deze publiekrechtelijke zorgplicht de uit het burgerlijk recht voortvloeiende aansprakelijkheid onverlet laat.³⁷ De wetgever heeft dus expliciet gekozen voor een parallel systeem van naast elkaar bestaande publiekrechtelijke en civielrechtelijke (aansprakelijkheidsrechtelijke) zorgplichten.

De genoemde zorgplicht uit de Wet milieubeheer is inmiddels vervangen door de Omgevingswet. De genoemde publiekrechtelijke zorgplicht voor de leefomgeving is nu neergelegd in de artikelen 1.6 en 1.7 van deze wet. Met betrekking tot deze artikelen maakt de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel Omgevingswet wederom duidelijk dat deze publiekrechtelijke zorgplichten losstaan van civielrechtelijke aansprakelijkheden: *“Volledigheidshalve wordt nog opgemerkt dat deze artikelen de uit het burgerlijk recht voortvloeiende aansprakelijkheid en ook de mogelijkheden van overheden om als rechtspersoon met gebruikmaking van het privaatrecht de naleving van rechtsregels te bevorderen, onverlet laten.”*³⁸

Indachtig het voorgaande kan er geen misverstand over bestaan dat het aansprakelijkheidsrecht op geen enkele wijze buiten werking is gesteld; niet door het ETS, noch door enige andere Nederlandse of Europese regelgeving. Shell heeft daar ook geen aanknopingspunten voor aangedragen. Van een vrijwarende werking kan daarmee geen sprake zijn.

³⁴ Zie voor de wijze waarop lidstaten maatregelen nemen in aanvulling op ETS, pleitnotitie 4 van Milieudefensie c.s. (vergunningen), p. 16 e.v. en pleitnotitie 9 van Milieudefensie van 17 december 2020 (repliek), p. 10 e.v.

³⁵ Zie bijvoorbeeld de Impact Assessment voor ETS2, 14 juli 2021, SWD(2021) 611 final, p. 29: *“Conversely, the achievement of the ESR cannot be assumed to be only driven by the ETS. Firstly, it does not cover all emissions in the ESR. Secondly, the ESR-driven incentive to undertake action at government level should not be limited to the sectors not covered by the new ETS. In fact, for the sectors covered by a separate ETS, there is no certainty for all Member States that the private sector would deliver an emission profile in these sectors that meets the fairness-based differentiated targets under the ESR. There will thus be a need for those Member States to take national action also in sectors to be covered by the new ETS”*.

³⁶ Zie eerste aanleg, pleitnotitie 4 van Milieudefensie c.s. (vergunningen), par. 61. Het betreffende artikel is artikel 1.1a van de Wet milieubeheer (oud). Dit artikel is inmiddels vervallen vanwege de inwerkingtreding van de Omgevingswet.

³⁷ Zie artikel 1.1a, derde lid, van de Wet milieubeheer (oud).

³⁸ Tweede Kamer, vergaderjaar 2023-2014, 33 962, nr. 3, p. 395.

4. *Wat is de invloed van EU-ETS2 op de uitstoot van Shell binnen Europa? In hoeverre vallen er – nadat ETS2 ten volle in werking is getreden – nog Europese activiteiten van Shell buiten ETS1 en ETS2? Kunt u toelichten welk deel (percentage) van de activiteiten van Shell (onderverdeeld naar Scope 1, 2 en 3) valt onder ETS1, ETS2 of andere cap and trade systemen elders in de wereld?*

Antwoord Milieudefensie c.s.

We zullen toelichten welke emissies van Shell naar schatting onder het EU ETS-systeem vallen.

In haar CDP-rapportage rapporteert Shell over haar wereldwijde Scope 1 en 2-emissies. Die emissies bedragen 5% van de totale wereldwijde emissies van de Shell Groep.³⁹

Shell rapporteert hoeveel van haar wereldwijde Scope 1 en 2 emissies onder het EU ETS vallen. Dit was in 2022 respectievelijk 20% van Shell's Scope 1-emissies en 0% van Shell's Scope 2-emissies.⁴⁰ Dat komt neer op 1% van Shell's totale wereldwijde Scope 1, 2 en 3-emissies.

Shell rapporteert niet hoeveel van haar Scope 3-emissies onder EU ETS vallen. Die vraag is in eerste aanleg ook al door de rechtbank gesteld en is toen niet beantwoord. Ook in dit hoger beroep heeft Shell deze gegevens niet verstrekt. Om die reden heeft Milieudefensie c.s. een eigen schatting gemaakt. Die schatting is gemaakt op basis van Shell's wereldwijde omzet afgezet tegen de omzet binnen de EU. Dan blijkt uit de gegevens van 2019, dat in dat jaar 16,6% van Shell's omzet in de EU werd behaald.⁴¹

We gaan er dan van uit dat die omzet van 16,6% ook een beeld geeft van het aandeel van de emissies van Shell die in Europa gegenereerd worden. Dit is waarschijnlijk een overschatting, omdat in deze omzetcijfers ook verkoop zit waarbij geen emissies vrijkomen, zoals chemische producten en de broodjes die Shell verkoopt bij de tankstations. Ook liggen de prijzen van olie en gas relatief hoog in de EU ten opzichte van sommige andere werelddelen. Shell haalt dus naar verwachting een relatief groter deel van de omzet met een relatief kleiner aandeel in de olie en gasverkoop in de EU. Met de aanname van 16,6% zitten we dus aan de bovenkant van de range.

Volgens de European Environment Agency viel in 2019 ongeveer 40% van de totale emissies binnen de EU onder EU ETS.⁴² Uitgaande van die verdeling, zou dat dus betekenen dat 40% van de eerder genoemde 16,6% onder het EU ETS systeem valt. Dat is 6,6%. Inclusief de 1% Scope 1 emissies, zou dat betekenen dat van de wereldwijde Scope 1, 2 en 3-emissies van Shell, een aandeel van 7,6% onder EU ETS zou vallen.

Bij de invoering van ETS2, zal naar schatting 75% van de totale emissies binnen de EU onder EU ETS vallen.⁴³ Dat is dus meer dan de huidige 40%. Als we dezelfde berekening toepassen op deze situatie, dan valt na invoering van ETS2, 75% van 16,6% onder EU ETS. Dat is 12,5%. Als we daar 1% aan Scope 1-emissies bij optellen, is dat 13,5%.

³⁹ MvA, par. 662. Dat is nog steeds het geval, zo blijkt uit Shell's Annual Report 2023, p. 104 (Productie S-289).

⁴⁰ https://www.shell.com/sustainability/transparency-and-sustainability-reporting/performance-data/greenhouse-gas-emissions/jcr_content/root/main/section_1654294871/simple_copy/text.multi.stream/1690290549709/b9538ef191288186ffa45797947d884c383da00b/2023-cdp-climate-change-shell-plc.pdf, p. 192.

⁴¹ Productie MD-314, Shell's Annual Report 2019, p. 208. Van de totale omzet van USD 344,88 miljard, werd USD 98,45 miljard in Europa (incl. UK) behaald. Zonder de UK (die niet meer onder het EU ETS valt) gaat het om USD 57,36 miljard. Dat is 16,6% van de wereldwijde omzet.

⁴² <https://www.eea.europa.eu/themes/climate/trends-and-projections-in-europe/trends-and-projections-in-europe-2019/the-eu-emissions-trading-system>: "The European Union (EU) Emissions Trading System (ETS) governs about 40 % of total EU greenhouse gas emissions."

⁴³ Productie S-266, p. 154 (p. 22 van part 2): "With the extension to new sectors, around 75% of total EU emissions will be subject to carbon pricing [...]"

Uit deze berekeningen valt af te leiden dat naar beste schatting maar een klein deel van de mondiale emissies van Shell onder ETS1 vallen, te weten 7,6%. Na inwerkingtreding van ETS2 wordt dat naar schatting 13,5%. De discussie over EU ETS heeft voor deze zaak daarom hoe dan ook maar beperkte relevantie. Die beperkte relevantie is er eens te meer omdat het ETS2 systeem pas in 2027 of 2028 in werking gaat. De werking daarvan zal dus vooral na 2030 – en dus na het kritieke decennium – zijn.

Tot zover het EU ETS. Dan wil ik graag nog het volgende opmerken over wereldwijde emissiehandelssystemen. Zoals toegelicht bij pleidooi (zittingsdag 3, deel 5 over de effectiviteit) valt wereldwijd op dit moment maar 17% van de mondiale emissies onder enige vorm van emissiehandelssysteem.⁴⁴ Anders gezegd 83% van de mondiale emissies valt niet onder een emissiehandelssysteem.

De wereldwijde emissiehandel is tot op heden niet heel effectief geweest. Immers, de mondiale emissies zijn afgelopen jaren tot recordhoogtes gestegen. Een aantal belangrijke redenen dat emissiehandelssystemen tot op heden niet heel effectief zijn gebleken, zijn de volgende.

Als gezegd valt 17% van de mondiale emissies onder een vorm van emissiehandelssysteem. Meer dan de helft daarvan heeft een CO₂-prijs van minder dan USD 10 dollar per ton.⁴⁵ Dit terwijl volgens het IPCC de bandbreedte een CO₂-prijs van tussen de USD 40 en 120 dollar nodig zou zijn om een 2C-doelstelling te halen.⁴⁶ Voor het halen van 1,5C zijn veel hogere prijzen nodig, variërend van 170 tot 290 dollar per ton CO₂.⁴⁷

Van de 17% van de mondiale emissies die onder een ETS-systeem vallen, heeft meer dan de helft een prijs lager dan 10 dollar per ton, reden waarom daar niet of nauwelijks effect van verwacht kan worden. Het overige deel van de emissies die onder een ETS-systeem vallen, is te verdelen in twee categorieën, van ieder ongeveer 20%. De ene categorie heeft een CO₂-prijs van 10-50 dollar. De andere categorie heeft een CO₂-prijs van meer dan 70 dollar.⁴⁸

Per saldo blijkt dat alleen de EU, de UK, Zwitserland en Nieuw-Zeeland een ETS-systeem hebben met een CO₂-prijs van meer dan 40 dollar per ton CO₂.⁴⁹ Alle andere systemen zitten daar onder of zelfs zeer ver onder en kwalificeren dus hoe dan ook niet als effectief. In Mexico is de CO₂-prijs zelfs nul.⁵⁰

Het voorgaande betekent dat slechts een fractie van de 17% van de mondiale emissies die onder een ETS-systeem vallen, een CO₂-prijs heeft waarvan enige effectiviteit uit kan gaan. Het is niet voor niets dat het IPCC concludeert:

⁴⁴ Zo blijkt uit het 'Emissions Trading Worldwide, Status Report 2023', van ICAP, p. 7. Shell heeft een deel van dit rapport overgelegd als Productie S-227, maar dit deel niet. Het rapport is te raadplegen via: https://icapcarbonaction.com/system/files/document/ICAP%20Emissions%20Trading%20Worldwide%202023%20Status%20Report_0.pdf.

⁴⁵ Ibid, p. 37.

⁴⁶ Productie S-140, p. 1385: "Few of the world's carbon prices are at a level consistent with various estimates of the carbon price needed to meet the Paris Agreement goals. In modelling of mitigation pathways that limit warming to 2°C (>50%)(Section 3.6.1) marginal abatement costs of carbon in 2030 are about 60 to 120 USD2015 per tCO₂, and about 170 to 290 USD2015 per tCO₂ in pathways that limit warming to 1.5°C (>50%) with no or limited overshoot (Section 3.6). One synthesis study estimates necessary prices at USD40–80 per tCO₂ by 2020 (High-Level Commission on Carbon Prices 2017). Only a small minority of carbon pricing schemes in 2021 had prices above USD40 per tCO₂, and all of these were in European jurisdictions (World Bank 2021a)."

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ https://icapcarbonaction.com/system/files/document/ICAP%20Emissions%20Trading%20Worldwide%202023%20Status%20Report_0.pdf, p. 37.

⁴⁹ ⁴⁹ Ibid, figuur op p. 37 en 38, een de landenspecifieke pagina's 45, 72, 66.

⁵⁰ Ibid, p. 32.

“Few of the world’s carbon prices are at a level consistent with various estimates of the carbon price needed to meet the Paris Agreement goals.”⁵¹

Bovendien geldt dat in veel van de ETS-systemen een groot aandeel van de emissierechten niet wordt geveild, maar gratis worden verleend, reden waarom de prijzen ook zo laag zijn.⁵² Met dergelijke lage prijzen zijn de ETS-systemen geen aanjager voor de noodzakelijke transformatie naar een duurzaam energiesysteem en naar meer energie-efficiëntie. Dat betekent dat deze systemen in dit kritieke decennium de cumulatieve CO₂-emissies onvoldoende omlaag zullen brengen, en evenmin niet voor de noodzakelijke alternatieve energiebronnen- en infrastructuur zullen zorgen. Een goed voorbeeld is, dat ondanks dat de EU al 20 jaar een ETS-systeem heeft, Nederland nu toch knelpunten heeft op het elektriciteitsnet.

Het is dus niet voldoende om alleen een ETS-systeem te hebben. Er moet actief ruimte gecreëerd worden voor duurzame alternatieven. Een ander voorbeeld, zijn de aanvullende maatregelen die lidstaten treffen, zoals additionele nationale CO₂-beprijzing en het versneld sluiten van kolencentrales. Die ingrepen zijn noodzakelijk om tot de noodzakelijke CO₂-reducties te komen, en er wordt ook niet gewacht tot het moment dat het EU ETS-systeem die centrales onrendabel maakt.⁵³

⁵¹ Productie S-140, p. 1385.

⁵² https://icapcarbonaction.com/system/files/document/ICAP%20Emissions%20Trading%20Worldwide%202023%20Status%20Report_0.pdf, p. 33. Dit blijkt uit de lage ‘Auction shares’, zijnde de *“Proportion of allowances that is not allocated for free, but must be acquired either at auction or otherwise (in %).”*

⁵³ Zie voor de wijze waarop lidstaten maatregelen nemen in aanvulling op ETS, pleitnotitie 4 van Milieudefensie c.s. (vergunningen), p. 16 e.v. en pleitnotitie 9 van Milieudefensie van 17 december 2020 (replik), p. 10 e.v.

5. Welke verplichtingen op het gebied van het klimaat zouden op Shell gaan rusten op grond van de CSDDD? In hoeverre zou Shell op grond van deze (toekomstige) richtlijn verplicht zijn concrete en afdwingbare reductieplannen te formuleren? In hoeverre voorziet de (toekomstige) richtlijn erin dat de civiele rechter in Nederland Shell (of een ander bedrijf) zou kunnen verplichten haar reductieplan na te leven?

Antwoord Milieudefensie c.s.

Welke verplichtingen op het gebied van het klimaat zouden op Shell gaan rusten op grond van de CSDDD?

1. Ik moet beginnen met de huidige status van de CSDDD, en met haar totstandkomingsproces. De CSDDD is nog niet formeel aangenomen en er is ook geen garantie dat de CSDDD inderdaad het levenslicht zal zien. Het totstandkomingsproces van de CSDDD wordt geplaagd door een sterke bedrijfslobby, die probeert te verhinderen dat de CSDDD zal worden aangenomen. In februari dit jaar is dat tot twee keer toe bijna gelukt.⁵⁴
2. Het lijkt er nu op dat de CSDDD er toch gaat komen. Op 15 maart heeft de Europese Raad een verwaterde compromistekst aangenomen.⁵⁵ Milieudefensie c.s. baseert zich nu op deze tekst.
3. Als de CSDDD inderdaad wordt aangenomen, zal zij – na implementatie in nationaal recht - op zijn vroegst midden 2027 van toepassing kunnen zijn op Shell.⁵⁶ Dat is slechts enkele jaren voor het moment waarop Shell de doelen uit het reductiebevel moet hebben behaald.
4. Als Shell onder de CSDDD komt te vallen – en daar gaat Milieudefensie c.s. van uit – zal zij moeten voldoen aan een pakket van verplichtingen op het gebied van mensenrechten, milieu en klimaat om haar negatieve effecten (of “*adverse impacts*”) op deze gebieden aan te pakken.⁵⁷
5. Het is belangrijk om te benadrukken dat de verplichtingen onder de CSDDD voor Shell niet nieuw zijn. Die verplichtingen zijn al langer onderdeel van de maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van bedrijven. De CSDDD is in zoverre slechts een (verdere) codificatie daarvan in specifieke wetgeving. Deze maatschappelijke verwachtingen blijken reeds uit *soft law* (zoals de UNGP en de OESO-richtlijnen) waarnaar de CSDDD expliciet verwijst,⁵⁸ en waaraan Shell zich ook heeft gecommitteerd.⁵⁹ Zij werken ook nu al door in het civiele recht, waaronder artikel 6:162 lid

⁵⁴ Productie MD-579H Speech Lara Wolters (EU rapporteur CSDDD).

⁵⁵ Zie: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6145-2024-INIT/en/pdf> (hierna: ‘CSDDD Compromistekst’). Inmiddels heeft ook de juridische commissie van het Europees Parlement met deze compromistekst ingestemd; zie: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240318IPR19415/first-green-light-to-new-bill-on-firms-impact-on-human-rights-and-environment>. Op 24 april aanstaande zal de plenaire stemming zijn in het Europees Parlement, die de CSDDD volgens de huidige verwachtingen zal aannemen; zie: https://www.europarl.europa.eu/sedcms/documents/PRIORITY_INFO/1282/SYN_POJ_April%20II_STR_EN.pdf.

⁵⁶ De CSDDD gaat namelijk uit van een getrapte inwerkingtreding, waarbij niet-EU bedrijven met meer dan 1500 miljoen drie jaar na de verwachte inwerkingtreding in 2024 als eerste aan de beurt zijn; zie: artikel 30 lid (b) CSDDD Compromistekst.

⁵⁷ Zie m.n.: art. 4-11 en art. 15 CSDDD Compromistekst.

⁵⁸ Overweging (5) en (6) CSDDD Compromistekst.

⁵⁹ Milieudefensie c.s. heeft daar in 2019 reeds op gewezen; zie: Dagvaarding, randnr. 692.

BW, zoals bijvoorbeeld ook prof. Van Dam terecht constateert.⁶⁰ Op de juridische basis van die doorwerking kom ik nog terug bij dupliek.

In hoeverre zou Shell op grond van deze (toekomstige) richtlijn verplicht zijn concrete en afdwingbare reductieplannen te formuleren?

6. Artikel 15 CSDDD bevat een klimaatzorgplicht. Die zou inhouden dat Shell een transitieplan moet vaststellen én uitvoeren, om te verzekeren dat haar business model en strategie verenigbaar (“*compatible*”) is met, onder meer, het 1,5 °C-doel van het Parijsakkoord en de Europese Klimaatwet. Dat transitieplan zou emissiereductiedoelen moeten bevatten voor 2030 (en in stappen van vijf jaar tot en met 2050) gebaseerd op ‘*conclusive scientific evidence*’.⁶¹ Dit alles voor Scope 1, 2 en 3 emissies.
7. Naar het oordeel van Milieudefensie c.s. zou de toepassing van deze verplichtingen op Shell, vertaald naar haar specifieke context, *in concreto* moeten leiden tot een reductieplicht die minstens even ver gaat als het reductiebevel in het Vonnis.
8. Maar zodra artikel 15 CSDDD van toepassing wordt, zal het in eerste instantie aan Shell zijn om deze vertaalslag naar de context van haar individuele bedrijf te maken. Het valt niet te verwachten dat Shell aan die vertaalslag de juiste invulling zal geven. De al uitvoerig besproken feiten en gedragingen van Shell geven voor die verwachting geen enkele grond, en de voornemens van Shell voor de toekomst doen dat evenmin. Het is veelzeggend dat wij hier nu staan omdat Shell het reductiebevel betwist en er hoe dan ook geen valide invulling aan wil geven.
9. Daar komt nog bij dat de afdwingbaarheid van het transitieplan, als gevolg van de bedrijfslobby, is afgezwakt. In de compromistekst is artikel 15 CSDDD nu geformuleerd als een ‘*best efforts*’-verplichting.⁶² Om dezelfde redenen als zojuist genoemd, valt te verwachten dat Shell zich hierop zal beroepen om te ontkomen aan de afdwingbaarheid van haar reductiedoelen. Voor zover Shell die doelen al zal stellen, zal Shell ongetwijfeld de stelling betrekken dat bepaalde absolute reductiedoelen (bijvoorbeeld voor Scope 3) voor haar niet “*passend*” (“*appropriate*”) zijn. De kwalificatie dat absolute reductiedoelen in Scope 1, 2 en 3 moeten worden vastgesteld “*where appropriate*”, is een andere achterdeur in artikel 15 CSDDD waarmee Shell vast haar reductieplicht zal proberen te ontlopen.⁶³

⁶⁰ C.C. van Dam, ‘Verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid voor leveranciers en afnemers’, *NTBR* 2022/45, afl. 10, par. 4.

⁶¹ Dit is “*evidence with independent scientific validation that is consistent with the limiting of global warming to 1.5°C as defined by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) and taking into account the recommendations of the European Scientific Advisory Board on Climate Change*”; zie: overweging (50) CSDDD Compromistekst.

⁶² Dit wordt uitgelegd als “*an obligation of means and not of results. Being an obligation of means, due account should be given to the progress companies make, and the complexity and evolving nature of climate transition. While companies should strive to achieve the GHG emission reduction targets contained in their plans, specific circumstances may lead to companies not being able to reach these targets, where this is no longer reasonable*”; zie: overweging (50) CSDDD Compromistekst.

⁶³ Artikel 15 lid 1 sub (a) CSDDD Compromistekst.

In hoeverre voorziet de (toekomstige) richtlijn erin dat de civiele rechter in Nederland Shell (of een ander bedrijf) zou kunnen verplichten haar reductieplan na te leven?

10. Er is dus alle belang bij dat ook na inwerkingtreding van de CSDDD de civiele rechter kan toetsen of een bedrijf als Shell haar mensenrechtelijke verplichtingen en haar klimaatverplichtingen, al dan niet onder artikel 15 CSDDD, op de juiste wijze nakomt. Die mogelijkheid zal er in Nederland inderdaad zijn. Ik licht dit toe.
11. Artikel 1 lid 2 CSDDD bepaalt dat de CSDDD geen grond kan zijn voor een verlaging van het beschermingsniveau van het nationale recht voor mensenrechten, milieu en klimaat.⁶⁴ In lijn daarmee stelt artikel 22 lid 4 CSDDD dat de CSDDD geen afbreuk doet aan de civielrechtelijke aansprakelijkheid van bedrijven onder nationaal recht.⁶⁵
12. De CSDDD staat er dus niet aan in de weg dat de Nederlandse civiele rechter toetst of het transitieplan en de reductiedoelen van Shell toereikend zijn. En de civiele rechter moet daarbij volgens de CSDDD haar eigen nationale recht toepassen. In die toetsing kan *soft law* (zoals de UNGP en de OESO-richtlijnen) onverkort blijven doorwerken, en de rechter behoeft zich dus niet te beperken tot artikel 15 CSDDD, mocht zich tussen die twee een conflict voordoen.
13. Niet alleen de CSDDD,⁶⁶ maar ook het nationale Nederlandse recht maakt duidelijk dat er naast publiekrechtelijke zorgplichten ook (verdergaande) privaatrechtelijke zorgplichten bestaan. Dit blijkt uit vaste rechtspraak van de Hoge Raad, bijvoorbeeld over de bancaire zorgplicht, die zowel uit het publiek- als privaatrecht volgt. Veelzeggend is het oordeel van de Hoge Raad in het effectenlease-arrest De Treek/Dexia.⁶⁷

“Voor zover het onderdeel de opvatting huldigt dat deze privaatrechtelijke zorgplicht geen verdere reikwijdte kan hebben dan de zorgplichten die in publiekrechtelijke regelgeving zijn neergelegd, faalt het. Die opvatting is onjuist.”⁶⁸

14. Dit principe is in latere Hoge Raad-rechtspraak verder bestendigd en verduidelijkt.⁶⁹ Daaruit blijkt helder dat specifieke wetgeving, of zelfregulering, bedrijven níet kan vrijwaren van een mogelijk verstrekker civielrechtelijke zorgplicht. Volgens die rechtspraak kenmerkt dat nu juist de civielrechtelijke zorgplicht, omdat deze toepassing vindt op een concreet geval met inachtneming van alle relevante omstandigheden.⁷⁰ Die verstrekkendere civiele zorgplicht kan bovendien op toekomstige wetgeving vooruitlopen.⁷¹

⁶⁴ Art. 1 lid 2 CSDDD Compromistekst.

⁶⁵ Art. 22 lid 4 CSDDD Compromistekst.

⁶⁶ Art. 1 lid 2 en 22 lid 4 CSDDD Compromistekst.

⁶⁷ HR 05-06-2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2815, NJ 2012/182 (De Treek/Dexia).

⁶⁸ HR 05-06-2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2815, NJ 2012/182 (De Treek/Dexia), r.o. 4.10.3.

⁶⁹ Zie o.a.: HR 16-06-2017, ECLI:NL:HR:2017:1107, NJ 2017/363 (SNS/Stichting Gedupeerden Overwaardeconstructie W&P), r.o. 4.2.5; HR 14-12-2018, ECLI:NL:HR:2018:2298, NJ 2019/184 (Amstelsteete/Verweerders), r.o. 3.4.2.

⁷⁰ Zie o.a.: HR 05-06-2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2815, NJ 2012/182 (De Treek/Dexia), conclusie plv. P-G De Vries Lentsch-Kostense par. 3.20, 3.21 en 3.26; en HR 16-06-2017, ECLI:NL:HR:2017:1107, NJ 2017/363 (SNS/Stichting Gedupeerden Overwaardeconstructie W&P), conclusie A-G Timmerman, par. 4.4 en 4.5.

⁷¹ Zie o.a.: HR 05-06-2009, ECLI:NL:HR:2009:BH2815, NJ 2012/182 (De Treek/Dexia), conclusie plv. P-G De Vries Lentsch-Kostense par. 3.20, 3.21 en 3.26; HR 14-12-2018, ECLI:NL:HR:2018:2298, NJ 2019/184 (Amstelsteete/Verweerders), r.o. 3.4.2 en conclusie A-G Wissink, par. 3.20.

15. De besproken bancaire zorgplichtrechtspraak is naar analogie goed toepasbaar op de klimaatzorgplicht van bedrijven zoals Shell onder artikel 6:162 lid 2 en onder de CSDDD. Ook de klimaatzorgplicht vraagt een om een vertaalslag naar de context van een individueel bedrijf. En meer nog dan bij de bancaire zorgplicht, bestaat bij de klimaatzorgplicht noodzaak tot de bescherming van de belangen die worden getroffen als een bedrijf in een concreet geval haar zorgplicht verzaakt. Bij de klimaatzorgplicht gaat het immers niet alleen om de bescherming van de financiële belangen, maar ook om de bescherming tegen de dreigende zaaks- en persoonschade van velen.
16. Niet alleen het Nederlandse recht hanteert het principe dat specifieke wetgeving of marktgebruik bedrijven niet kan vrijwaren van hun civielrechtelijke zorgplicht: in ons openingspleidooi van vorige week kwam al uitvoerig aan bod dat de Supreme Court van Nieuw-Zeeland recent heeft geoordeeld dat de maatschappelijke zorgplicht onder Nieuw-Zeelands recht niet buiten werking is gesteld door specifieke klimaatwetgeving.⁷²
17. Overigens is een conflict tussen de civielrechtelijke zorgplicht en art. 15 CSDDD wat betreft Milieudefensie c.s. slechts een hypothetische kwestie; als gezegd zullen de verplichtingen onder artikel 15 CSDDD, wanneer deze worden toegepast op de context van Shell, tot minstens eenzelfde reductieplicht leiden als het Vonnis. Sterker nog: als de CSDDD per midden 2027 voor Shell zou gelden, zullen de vereiste reducties en de door Shell voorziene emissiegroei ondertussen alleen maar verder uit elkaar zijn gegroeid, wat zal nopen tot een nog snellere reductieplicht.
18. Er bestaat dus ook geen enkele reden om te wachten tot de CSDDD in werking is getreden, als deze al wordt aangenomen. Het debat dat hier nu, vandaag, gevoerd wordt over wat de reductieverplichting voor Shell rechtens inhoudt, zal in alle gevallen gevoerd moeten worden.
19. Er is ook alle aanleiding voor een snel oordeel door uw Hof, want de tijd dringt. Het is evident dat het mondiaal beschikbare koolstofbudget voor 1,5 °C sneller slinkt dan gedacht. Begin 2023 was het slechts 250 Gt.⁷³ Waarschijnlijk is dit koolstofbudget binnen 5 ¼ jaar opgesoupeerd.⁷⁴ Zo snel mogelijk ingrijpen en het beperken van de oplopende cumulatieve emissies in de atmosfeer is dus cruciaal. In de memorie van antwoord is in dat verband verduidelijkt waarom het halen van de reductiedoelstelling van 2030 cruciaal is om de cumulatieve emissies nog binnen het koolstofbudget te houden.⁷⁵
20. Ik rond af. Wat betreft Milieudefensie bestaat óók in het licht van de CSDDD alle aanleiding en ruimte voor uw Hof om zich uit te spreken over de civielrechtelijke verplichtingen van Shell, en wel door het reductiebevel te bekrachtigen. Daarbij is iedereen gebaat. Er staat aan die bekrachtiging niets in de weg. De CSDDD bevestigt het bestaan van een klimaatzorgplicht voor individuele bedrijven en geeft daarmee dus extra steun voor de bekrachtiging van het Vonnis.

⁷² Openingspleidooi Milieudefensie c.s., Deel 1, 2 april 2024, randnr. 70-75 (i.h.b. randnr. 71-73).

⁷³ Schriftelijk pleidooi randnr. 35.

⁷⁴ Op basis van het huidige mondiale niveau van CO₂-emissies van 40 Gt CO₂ per jaar en gerekend vanaf begin 2024; zie: schriftelijk pleidooi randnr. 19.

⁷⁵ MvA, par. 658.

6. *Wil Shell reageren op het betoog van Milieudefensie over mogelijke verplichtingen die voortvloeien uit soft law instrumenten, bijvoorbeeld de OESO-richtlijnen voor Multinationale ondernemingen (versie 2023) of het rapport van de “United Nations’s High-Level Expert Group on the Net Zero Emissions Commitments of Non-State Entities” (productie MD-487)? In hoeverre kunnen de daarin neergelegde normen gewicht in de schaal leggen bij de invulling van de ongeschreven zorgvuldigheidnorm als bedoeld in art. 6:162 BW?*

Antwoord Milieudefensie c.s.

Alhoewel deze vraag aan Shell is gericht, zal Milieudefensie c.s. bij dupliek nog kort bij deze vraag stilstaan.

7. *Kan Milieu & Mens toelichten wat volgens haar de invloed van het reductiebevel zou zijn op de prijs van fossiele energie in Nederland. Met andere woorden: welke prijsstijgingen acht u op de korte en middellange termijn reëel?*

Antwoord Milieudefensie c.s.

Milieudefensie c.s. heeft in de stukken van M&M geen enkele kwantificatie kunnen vinden, noch andere onderbouwingen van de mogelijke gevolgen van het Vonnis. De stukken van M&M bevatten een aantal stellingen over mogelijke gevolgen van de energietransitie, maar die gaan niet over het Vonnis en zijn in veel gevallen ook niet afkomstig van experts op dit gebied.

Milieudefensie c.s. wijst in dit verband op haar memorie van antwoord na voeging, waarin is onderbouwd dat de vrees van M&M voor ingrijpende en onacceptabele prijsstijgingen als gevolg van het Vonnis onterecht is.⁷⁶ Eveneens is onderbouwd dat een snelle duurzame energietransitie juist de energiebelangen van de Nederlandse burgers dient.⁷⁷

Ik wijs ook nog op de stresstest van de Europese Centrale Bank (ECB), die juist laat zien dat Europese huishoudens zeer grote voordelen hebben van een snelle duurzame energietransitie. In geval van een late en vertraagde energietransitie zullen de energiekosten in 2030 31% tot 50% hoger zijn dan in 2022, aldus de ECB.⁷⁸ Een snelle duurzame energietransitie in lijn met 1,5C betekent volgens de ECB een scenario met een emissiereductie van 67% in 2030 in Europa, waarin de consumptie van fossiele brandstoffen in 2030 is gehalveerd. Ook het olie- en gasgebruik in Europa is in dat scenario in 2030 gehalveerd.⁷⁹ Volgens het ECB is deze snelle transitie, met een halvering van het olie- en gasgebruik, dus het meest voordelig voor huishoudens.

Ook het IEA is zeer duidelijk in haar bevindingen over de gevolgen voor de toegang tot en betaalbaarheid van energie onder het NZE-scenario:

“By 2030 in the NZE Scenario, total household energy expenditure in emerging market and developing economies decreases by 12% from today’s level, and even more in advanced economies”⁸⁰

Uiteraard moeten overheden ervoor zorgen dat kwetsbare huishoudens beschermd worden bij eventuele prijsschommelingen en geholpen worden bij de overstap naar schone energietechnologieën. De kosten van de energietransitie moeten eerlijk worden verdeeld, en Milieudefensie c.s. maakt zich daar ook al jaren hard voor.⁸¹ Het kan echter geen reden zijn om de urgente en haalbare snelle duurzame energietransitie op de lange baan te schuiven. Het kan al helemaal geen reden zijn om voor Shell geen zorgplicht aan te nemen.

⁷⁶ Memorie van Antwoord na voeging, par. 3.4.

⁷⁷ Ibid, par. 3.5.

⁷⁸ Productie MD-531B, p. 51-52. Zie ook Productie MD-531A, p. 1 t/m 3.

⁷⁹ Productie MD-531B, p. 6-7 (*“Based on the scenarios calibrated for this exercise, to achieve the temperature targets of the Paris Agreement by the end of this century, EU-wide GHG emissions would need to be drastically reduced by cutting current fossil fuel consumption by half until 2030.”*), p. 24 (Chart 5, waarin te zien is dat het snelle (1,5C-)scenario om 67% emissiereductie in 2030 in de EU vraagt ten opzichte van 1990. Zie ook p. 25 (in Chart 6 is te zien dat zowel olie- als gasgebruik halveert).

⁸⁰ Productie MD-525, p. 17. Zie ook Productie MD-526B (WEO 2023), p. 187: *“In the NZE Scenario, bills fall by close to 40% to 2030 mainly thanks to higher energy efficiency gains from home retrofits, heat pumps, more efficient appliances and faster uptake of EVs. While these all require additional upfront capital costs, on average they generate larger savings over their lifetimes.”*

⁸¹ Memorie van Antwoord na voeging, par. 19 met verwijzing naar een aantal voorbeelden.

Ik wijs er nog op dat de Belgische overheden in het hoger beroep van de Belgische klimaatzaak ook een zeer grote hoeveelheid argumenten naar voren hebben gebracht om te betogen dat een snellere emissiereductie grote maatschappelijke gevolgen zou hebben.⁸² Het Belgische gerechtshof heeft al die argumenten enkele maanden geleden afgewezen. Daarbij heeft het Belgische gerechtshof overwogen dat de gevolgen van uitgestelde klimaatactie, waardoor tussen 2030 en 2050 veel ingrijpender emissiereducties moeten plaatsvinden, *“zonder enige twijfel veel schadelijker zijn voor de Belgische bevolking als geheel dan de beperkingen en restricties die te verwachten zijn van een hoger ambitieniveau vanaf nu tot 2030.”*⁸³

Het Belgische gerechtshof heeft vervolgens, mede op basis van koolstofberekeningen van professor Rogelj, aan de Belgische overheden een reductiedoelstelling van minimaal 55% in 2030 opgelegd.

Ik wil nog twee dingen benoemen. Het valt op dat ook M&M nergens de gevolgen van gevaarlijke klimaatverandering voor Nederlandse burgers meeneemt. Shell doet dat overigens ook niet. In het schriftelijk pleidooi is aan de hand van de best beschikbare wetenschap toegelicht hoe gevaarlijke klimaatverandering kan leiden tot grote maatschappelijke en economische ontwrichting. Ook is toegelicht hoe die gevolgen waarschijnlijk nog aanzienlijk worden onderschat.

Anders dan M&M tijdens het pleidooi stelde, zijn de ernstige en ingrijpende gevolgen die Milieudefensie c.s. heeft besproken voor het overgrote deel niet gebaseerd op een worst-case scenario: het zijn gevolgen en risico's waar de wetenschap voor waarschuwt bij de huidige verhoogde CO₂-concentratie, welke risico's een gevaar aanzienlijk zullen toenemen bij iedere verdere opwarming en in het bijzonder wanneer de opwarming de 1,5°C-limiet overschrijdt. Milieudefensie c.s. heeft daar slechts aan toegevoegd dat het IPCC en het KNMI beschrijven dat de worst-case scenario's niet uitgesloten zijn.

Ik wijs tot slot nog op het UNEP dat in kaart heeft gebracht dat de baten van klimaatmitigatie veel groter zullen zijn dan de kosten, wanneer rekening wordt gehouden met alle bijkomende voordelen en de klimaatschade die kan worden vermeden met urgente en drastische emissiereducties.⁸⁴

⁸² Productie MD-570B, par. 154.

⁸³ Productie MD-570B, par. 244 (p. 135).

⁸⁴ Productie MD-522, p. 31-32.

8. Shell heeft op zittingsdag 2 verwezen naar een grafiek genaamd “Estimated share of energy sales 2016-2030” (Bijlage bij de spreekantekeningen zijdens Shell, 1.9; de grafiek is afkomstig uit Shell’s Energy Transition Strategy 2024, Productie S-288, p. 21). In deze grafiek worden de (verwachte) aandelen in procenten van olieproducten, LNG, pijplijngas, elektriciteit en biobrandstoffen in de totale energieverkopen van Shell getoond in 2016, 2023 en 2030.

Kan Shell deze grafiek aanvullen met 2019? Kan Shell aangeven wat de (verwachte) absolute hoeveelheden van deze vijf productcategorieën zijn die Shell heeft verkocht/zal verkopen in 2016, 2019, 2023 en 2030? Kan Shell daarnaast aangeven wat de (verwachte) absolute CO₂-uitstoot is in de genoemde jaren?

Antwoord Milieudefensie c.s.:

Milieudefensie c.s. heeft op basis van Shell’s eigen stukken en diverse externe analyses onderbouwd dat er op basis van Shell’s huidige beleid niet of nauwelijks absolute CO₂-reducties te verwachten zijn tot en met 2030.

In de eerste plaats volgt dit uit de CDP-opgave van Shell over 2021 en 2022, waarin door Shell wordt vermeld dat er op basis van de intensiteitsdoelstelling voor Scope 1, 2 en 3 geen absolute emissiereducties verwacht worden tegen 2030.⁸⁵

In de tweede plaats laat Shell’s doelstelling om de gemiddelde intensiteit van haar energieportfolio met 15-20% te laten dalen, ruimte voor een stijging in absolute CO₂-emissies.⁸⁶

In de derde plaats blijkt uit de beleids- en investeringsplannen van Shell dat Shell haar LNG-verkoop met 20-30% wil laten stijgen ten opzichte van 2022.⁸⁷ Shell wil dus veel meer gas gaan verkopen. Dat leidt onvermijdelijk tot een stijging van haar Scope 3-emissies uit gas. Het verdient opmerking dat LNG koolstofintensiever is dan pijplijngas. Het vloeibaar maken, transporteren en weer tot gas maken van LNG is namelijk een energie-intensief proces, waarbij wereldwijd gemiddeld ongeveer 10% extra gas wordt verbruikt.^{88,89}

Ten vierde heeft Shell weliswaar een ambitie om de Scope 3-emissies uit de verkoop van olieproducten in absolute zin omlaag te brengen met 15-20% tegen 2030 (ten opzichte van 2021), maar die mogelijke daling in absolute emissies, voor zover die al zal plaatsvinden, kan weer ongedaan gemaakt worden door de groei van Scope 3-emissies uit de stijging van de gasverkoop. Zoals eerder toegelicht bleek uit de toelichting van Shell ter zitting dat dit weliswaar een ambitie wordt genoemd, maar meer een prognose is van de ontwikkelingen die Shell in de markt verwacht. Een ambitie is – net als een doelstelling – ook onder alle omstandigheden voorwaardelijk.

⁸⁵ Antwoordakte Milieudefensie c.s. van 19 december 2023, par. 88 e.v. met verwijzing naar Producties MD-388 en MD-389. Zie ook Memorie van Antwoord Milieudefensie c.s., hoofdstuk 6.2.4.

⁸⁶ Memorie van Antwoord Milieudefensie c.s., hoofdstuk 6.2.1 – 6.2.4 en hoofdstuk 6.2.8.

⁸⁷ Productie MD-536A, p. 23.

⁸⁸ Productie MD-528, p. 82-83: “Liquefying natural gas is an energy-intensive process that emits anywhere in range of 50-150 kg CO₂-eq per boe from extraction of the raw feedgas to delivery to end consumers. Around 40% of this comes from cooling the gas down to -162 °C, a process that is usually powered by consuming a portion of the gas flowing to the (often remote) facility. The amount of gas used in this way varies markedly between facilities, but averages around 10% globally.”

⁸⁹ Productie S-163, p. 14. Shell rapporteerde een gemiddelde CO₂-intensiteit voor LNG van 70 gCO₂e/MJ voor LNG, tegenover 65 gCO₂e/MJ voor pijplijngas

9. Kan Shell reageren op punten 17 tot en met 20 van de Bijlage bij de spreekantekeningen van Milieudefensie c.s. op zittingsdag 3? Kan Shell als onderdeel van haar reactie een overzicht geven van haar (verwachte) productie van olie en gas in 2019 en 2030 (en zo mogelijk ook 2016 en 2023)? Hoeveel van deze productie is (zal) afkomstig (zijn) uit olie- en gasvelden die ten tijde van het vonnis van de rechtbank reeds in productie waren? En kan Shell ook aangeven wat zij heeft geïnvesteerd en nog verwacht te investeren in de exploratie van nieuwe olie- en gasvelden tussen 2019 en 2030? Welk percentage is dat van Shell's (verwachte) capex over deze periode?

Antwoord Milieudefensie c.s.:

Ik verwijs naar de processtukken waar Milieudefensie c.s. op basis van Rystad-data inzicht heeft gegeven in de productie- en investeringsplannen van Shell, de olie- en gasreserves van Shell, alsmede de exploratieplannen van Shell.⁹⁰ Ik zal nog een aantal plannen nader toelichten. De voetnoten bevatten verwijzingen naar de relevante vindplaatsen in processtukken en producties. Omwille van het overzicht heb ik ook relevante citaten uit de stukken in de voetnoten opgenomen.

Het is van belang om te benadrukken dat de exploratieplannen van Shell niet zoveel zeggen over de verwachte ontwikkeling door Shell van nieuwe olie- en gasvelden. Shell heeft namelijk een groot aantal niet-ontwikkelde projecten in haar portfolio waarvoor geen verdere exploratie meer nodig is.⁹¹ Het gaat dan om een geschat volume van 10,3 miljard barrels of oil equivalent. Dat staat gelijk aan bijna 10 keer het volume aan olie- en gasproductie van Shell in 2022.⁹² Op basis van alleen de huidige, reeds producerende olie- en gasactiva heeft Shell nog 14 keer het productieniveau van 2022 in haar portfolio.⁹³ Als we daar de olie- en gasvelden die nog in aanbouw zijn bij optellen, komen we uit op 17 keer het productieniveau van 2022.⁹⁴ Dat betekent dat Shell in totaal 27 keer het volume aan olie- en gasproductie in 2022 in haar portfolio heeft, zonder dat daar verdere exploratie voor nodig is.

De USD 1,5 miljard aan jaarlijkse investeringen in exploratie in zogeheten *new frontiers*, is er op gericht om het portfolio aan olie- en gasprojecten nog verder uit te breiden.⁹⁵ Oil Change

⁹⁰ Memorie van Antwoord Milieudefensie c.s., hoofdstuk 6.2.7, Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s., hoofdstuk 3.3., en in het bijzonder par. 121. Zie tevens p. 23 van Productie MD-573A: *"Shell's projected investment further reveals a concerning lack of alignment with climate objectives. From 2024 through 2030, Shell is on track to invest USD 13.4 billion (real \$2024) per year in upstream oil and gas extraction, accumulating up to USD 93.8 billion over seven years, based on Rystad Energy projections. These Rystad projections align closely with Shell's own stated plans to "spend some \$13 billion per annum in Integrated Gas and Upstream going forward," and to continue directing the majority of its investment into oil and gas. A significant portion of Shell's upstream investment is projected to go towards developing new oil and gas extraction assets, despite the clear evidence that new fossil fuel supply threatens to push the world beyond 1.5°C of warming."*

⁹¹ Productie MD-573A, p. 15 en 16. Zie p. 14 voor de definitie van niet-ontwikkelde velden, bestaande uit reeds ontdekte olie- en gasvelden (*discovered assets*) en nog niet-ontdekte velden (activa waarbij Shell een belang heeft in een exploratielicentie, maar de exploratie nog niet heeft afgerond en/of een vondst nog niet heeft bevestigd).

⁹² In 2022 was het volume van Shell's olie- en gasproductie 2,86 miljoen barrels of oil equivalent per dag (zie Productie MD-534A, p. 29 en 30). Dat is 1,04 miljard barrels of oil equivalent per jaar. Dus in tien jaar telt dat op tot 10,4 miljard barrels of oil equivalent.

⁹³ Productie MD-573A, p. 15-16: *"When only considering Shell's developed assets (both producing and under construction), the volume of these assets is still equivalent to more than 17 times Shell's production at the 2022 level. While only producing assets amount to a volume of 14 times Shell's production at the 2022 level. For comparison, the carbon budget for a 50% chance of limiting global warming to 1.5°C would be depleted in five to seven years of worldwide emissions at current rates."*

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s., par. 105.

International heeft op basis van Rystad-data in kaart gebracht dat Shell nog beschikt over 4,4 miljard barrels of oil equivalent aan nog niet geëxploreerde reserves.⁹⁶ Tot slot is van belang dat het verwachte (“*anticipated*”) einde aan *new frontier exploration* in 2025, niet lijkt te betekenen dat Shell geheel stopt met exploratie. *New frontiers* zijn namelijk gebieden waar in het geheel nog geen fossiele productie plaatsvindt.⁹⁷ In Shell’s stukken zijn geen toezeggingen te vinden over een algeheel einde aan exploratie van nieuwe velden. Shell maakt ook duidelijk dat zelfs voor het op peil houden van haar olieproductie, nieuwe olievelden worden ontwikkeld, en eveneens exploratie plaatsvindt.⁹⁸

Als gezegd, heeft Shell ook zonder nieuwe exploratie nog velden in productie, in aanbouw en reeds ontdekte reserves met een omvang van 27 keer het productievolume van olie en gas in 2022. Dat betekent dus dat de exploratieplannen van Shell niet zoveel zeggen over de mogelijkheden en plannen van Shell om nieuwe olie- en gasvelden te ontwikkelen. Waar het om gaat is dat Shell op enorme hoeveelheden reserves zit, en dat zij geen plannen heeft om de ontwikkeling daarvan te stoppen. Zij heeft dus geen nieuwe exploratie nodig om nieuwe velden te ontwikkelen en veel te veel emissies uit te stoten.

⁹⁶ Zie Productie MD-573A, p. 30-31 voor de toelichting op de data, waaronder: “Reserves of oil and gas are a measure of how much can be extracted, given a company’s plan for investments and operations. They constitute a subset of the total amount of the oil and gas resources that are geologically in place. Given their inherent uncertainty, oil and gas resources are generally quoted in terms of low estimates, best estimates, and/or high estimates. The three common measures of reserves are 1P (P90, or proven), 2P (P50, or proven+probable), and 3P (P10, or proven+probable+possible). Shell and other companies are required to report proven, or 1P, reserves in their financial statements and annual reports because this provides investors with a highly conservative estimate for evaluating financial risk. Proven reserves represent a likely underestimate of future extraction from projects already producing or under development – by definition, the amount ultimately extracted is very likely to be higher. [...] For developed fields, Rystad UCube estimates used in this briefing are similar (though not equivalent to) 2P estimates. For undiscovered fields, they are comparable to best estimates of commercially recoverable, prospective resources (or ‘unrisked’, i.e., less certain, shale).”

⁹⁷ Productie S-288, p. 25: “A frontier entry refers to Shell participating in new exploration activities (seismic activities, exploratory drilling) outside countries where hydrocarbons have been discovered already (by Shell or other companies).”

⁹⁸ Productie S-288, p. 25 (onderstreping toegevoegd): “To keep production of crude oil and natural gas liquids stable to 2030 at 1.4 million barrels per day, we are focusing exploration on our existing positions and basins where hydrocarbons have been discovered already. This includes our high-margin deep-water positions.” Hieruit blijkt dat Shell zich voor haar olieproductie richt op exploratie en nieuwe velden in bestaande productiegebieden, niet op *new frontiers*.

10. Op p. 49 van de Shell Energy Transition Strategy 2024 stelt Shell:

“Acknowledging uncertainty in the pace of change in the energy transition, we have also chosen to retire our 2035 target of a 45% reduction in the NCI”

Wat bedoelt Shell met *“uncertainty in the pace of change in the energy transition”*?

Antwoord Milieudefensie c.s.:

Wat Milieudefensie c.s. betreft is het laten vallen van deze doelstelling het zoveelste voorbeeld dat Shell geen plan heeft om proactief bij te dragen aan de noodzakelijke duurzame energietransitie en geen geloofwaardig plan heeft om richting netto-nul in 2050 te bewegen. Het is evident dat de grootschalige investeringen in olie en gas die Shell voornemens is te doen tot en met 2030, maken dat de voorgenomen 45% reductie in intensiteit in 2035 ongeloofwaardig was. Shell heeft zich dus nu genoodzaakt gezien om dat kenbaar te maken aan publiek en aandeelhouders.

Shell's intensiteitsdoelstelling van Shell van 45% in 2035 zou betekenen dat Shell in 2035 een gemiddelde koolstofintensiteit zou moeten hebben van ongeveer 43,5 gCO₂e/MJ.⁹⁹ Het is duidelijk dat vrijwel al Shell's energieproducten ver boven deze intensiteit uitkomen, zoals blijkt uit onderstaande afbeelding van Shell. Het is daarmee ook duidelijk dat zelfs Shell's inadequate intensiteitsdoel onhaalbaar zou zijn als Shell haar olie- en gasverkoop niet fors omlaag zou brengen om de balans tussen haar fossiele en duurzame tak zodanig naar duurzame energie te verleggen dat de intensiteit van haar energieportfolio fors zou dalen. Dat was en is Shell nu juist niet van plan.¹⁰⁰ Dat zal de reden zijn waarom Shell deze doelstelling heeft laten vallen.

- a ■ Oil products and gas-to-liquids (GTL) (carbon intensity in 2022 was 91 gCO₂e/MJ)
- b ■ Gas (carbon intensity in 2022 was 65 gCO₂e/MJ)
- c ■ Liquefied natural gas (LNG) (carbon intensity in 2022 was 70 gCO₂e/MJ)
- d ■ Biofuels (carbon intensity in 2022 was 39 gCO₂e/MJ)
- e ■ Power (carbon intensity in 2022 was 58 gCO₂e/MJ)

⁹⁹ Productie S-163, p. 8. Op deze pagina is te zien dat Shell's gemiddelde koolstofintensiteit in 2016 (haar peiljaar) 79 gCO₂e/MJ was. Een intensiteitsreductie van 45% komt uit op 43,5 gCO₂e/MJ.

¹⁰⁰ Productie S-163, p. 14.

11. *Hanteert Shell nog een doelstelling om in 2025 ca. 50% van de totale uitgaven te besteden aan producten en diensten die emissie-arm of emissievrij zijn (memorie van grieven, 3.3.11 onder c)? Zo ja, kan Shell dan toelichten hoe deze doelstelling zich verhoudt tot de verwachte investeringen in koolstofarme energie-oplossingen van USD 10 tot 15 miljard, tegenover USD 40 miljard in de upstream olie- en gasactiviteiten (vgl. p. 20 van de presentatie op de Capital Markets Day 2023, productie MD-536A)? En de “(...) about USD 13 billion a year of capex in our integrated Gas and Upstream businesses through the decade (2020-2030)” (vgl. P. 22 van dezelfde presentatie)?*

Antwoord Milieudefensie c.s.:

Zoals toegelicht ter zitting op dag 3 is die doelstelling volgens Milieudefensie c.s. vervallen. Deze door Shell zelfbedachte term “*Energy Transition Spend*” betrof een hele brede definitie waar een breed scala aan uitgaven onder vielen, waaronder de handel in gas en fossiele elektriciteit, marketing uitgaven voor de tankstations, etc.¹⁰¹ Los van het feit dat die definitie misleidend was, heeft Shell dit beleidsvoornemen dus ook losgelaten. Dat volgt ook uit de investeringsplannen van Shell, die tonen dat Shell USD 13 miljard per jaar in Upstream en Integrated Gas, en USD 3-5 miljard per jaar aan “low-carbon energy solutions”, waarvan slechts een deel betrekking heeft investeringen in zonne- en windenergie.

¹⁰¹ Memorie van Antwoord Milieudefensie c.s. van 18 oktober 2022 , par. 691.

12. Op p. 57 van de Shell Energy Transition Strategy 2024 stelt Shell in reactie op het vonnis van de rechtbank:

“The Court is also asking Shell to reduce emissions significantly faster than the EU (...)”.

Kan Shell dit toelichten, in het licht van de EU doelstelling van een reductie van 55% in 2030?

Antwoord Milieudefensie c.s.

1. Ik zou hier graag een aantal opmerkingen over willen maken, mede naar aanleiding van de vraag van uw Hof naar de visie van Milieudefensie c.s. op de stelling van Shell dat “EU-beleid werkt”, omdat de Europese Commissie stelt dat een verlenging van EU-beleid in 2040 zou leiden tot een emissiereductie van 88% in 2040.
2. Die opmerking van de Europese Commissie over 2040 is in de basis om twee redenen irrelevant. Ten eerste gaat deze zaak over de opgave tot 2030, en de bijdrage die Shell daar aan moet leveren. Deze zaak gaat niet over de opgave tot 2040. Ten tweede geldt dat deze zaak gaat over het terugbrengen van de wereldwijde emissies van de Shell Groep en daarvoor is het EU-beleid niet dekkend. De overgrote meerderheid van de emissies van Shell vindt buiten de EU plaats.¹⁰²
3. In deze zaak staat onbetwist vast dat er wereldwijd nog een groot gat bestaat tussen de verwachte emissiereductie in 2030 op basis van huidig overheidsbeleid en de noodzakelijke emissiereductie in 2030 om nog een kans te behouden de opwarming te beperken tot 1,5°C.¹⁰³
4. In het schriftelijk pleidooi is aan de hand van het laatste UNEP Emissions Gap Report toegelicht dat voortzetting van het huidige beleid van staten wereldwijd kan leiden tot een catastrofale opwarming van 2,7°C.¹⁰⁴
5. Ook in de jaarlijkse COP-beslissingen, laatstelijk op COP28, wordt met grote zorg vastgesteld dat staten nog niet op koers liggen om de opwarming tot 1,5°C te beperken.¹⁰⁵ Daarnaast blijft de implementatie van beleid nog achter.¹⁰⁶

¹⁰² Productie MD-314, Shell’s Annual Report 2019, p. 208. Van de totale omzet van USD 344,88 miljard in 2019, werd USD 98,45 miljard in Europa (incl. UK) behaald. Zonder de UK gaat het om USD 57,36 miljard. Dat is 16,6% van de wereldwijde omzet. Shell behaalde in 2019 dus 83,4% van haar omzet buiten Europa.

¹⁰³ Vonnis, r.ov. 2.4.5.

¹⁰⁴ Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s., par. 36-37, met verwijzing naar Productie MD-523, p. 28 en 31.

¹⁰⁵ Productie MD-569B (onderstrepingen toegevoegd). Zie par 5: “*Expresses serious concern that 2023 is set to be the warmest year on record and that impacts from climate change are rapidly accelerating, and emphasizes the need for urgent action and support to keep the 1.5 °C goal within reach and to address the climate crisis in this critical decade.*”, par. 6: “*Commits to accelerate action in this critical decade on the basis of the best available science [...].*” Zie ook par. 24 en 25: “*24. Notes with significant concern that, despite progress, global greenhouse gas emissions trajectories are not yet in line with the temperature goal of the Paris Agreement, and that there is a rapidly narrowing window for raising ambition and implementing existing commitments in order to achieve it. 25. Expresses concern that the carbon budget consistent with achieving the Paris Agreement temperature goal is now small and being rapidly depleted and acknowledges that historical cumulative net carbon dioxide emissions already account for about four fifths of the total carbon budget for a 50 per cent probability of limiting global warming to 1.5 °C.*”

¹⁰⁶ Productie MD-569B, par. 23.

6. Er kan ook geen discussie over bestaan dat het koolstofbudget om de opwarming nog tot 1,5°C te beperken vóór 2030 al op zal zijn, als de wereldwijde CO₂-emissies niet onmiddellijk, drastisch en blijvend omlaag worden gebracht.¹⁰⁷ Om het 1,5°C-doel te bereiken, is het noodzakelijk dat de totale hoeveelheid uitgestoten emissies – de cumulatieve emissies – zoveel mogelijk wordt beperkt op de weg naar 2030 en vervolgens op de weg naar netto-nul in 2050.
7. Staten als geheel doen dus nog te weinig om burgers wereldwijd te beschermen tegen de catastrofale gevolgen van klimaatverandering. Dat geldt ook voor de EU in dit kritieke decennium. Dat zal ik toelichten.
8. Vooraf merk ik op dat uw Hof echter helemaal geen oordeel hoeft te vellen over de geschiktheid van de EU-doelstellingen of het Europese klimaatbeleid. Dit beleid ligt niet ter toetsing voor. Dat geldt voor het EU-doel voor 2030 en eveneens voor het EU-doel van 2040. De regelgeving van de EU werkt niet uitputtend, en bevat louter minimumdoelstellingen.¹⁰⁸ De EU-klimaatregelgeving staat ook niet in de weg aan de toepassing van het onrechtmatige daadsrecht en heeft op geen enkele wijze vrijwarende werking.
9. Tussen partijen staat niet ter discussie dat een mondiale reductie van ten minste 45% in 2030 ten opzichte van 2010 noodzakelijk is om een 50% kans te behouden de opwarming tot 1,5°C te beperken.¹⁰⁹
10. De Europese reductiedoelstelling voor 2030 is een reductie van 55% ten opzichte van 1990. We hebben in de memorie van antwoord toegelicht dat dat neerkomt op 47% ten opzichte van 2010.¹¹⁰ Dit is niet door Shell betwist. Dat betekent dat Europa feitelijk niets anders doet dan het mondiaal gemiddelde aanhouden. Op basis van het CBDR-beginsel is daarmee evident dat de EU niet het hare doet in dit kritieke decennium.
11. In de memorie van antwoord hebben we ook laten zien dat de mondiale opgave inmiddels groter is geworden. Er is cumulatief meer uitgestoten. Onder verwijzing naar AR6 is getoond dat de mondiale opgave inmiddels uitkomt op een reductie van 48% ten opzichte van 2019.¹¹¹

¹⁰⁷ Productie MD-569B, par. 25. Schriftelijk pleidooi Milieudefensie c.s., par. 35 met verwijzing naar Productie MD-518, par. 2312 en 2316 (Figure 7). Zie ook Productie MD-523, p. 27: *“Until global CO₂ emissions reach net-zero levels, the carbon budget will continue to be depleted with each passing year. IPCC AR6 reported remaining carbon budgets of 500 GtCO₂ for a 50 per cent chance of limiting global warming to 1.5°C from 2020 onward [...]. A recent update that considers further warming until 2022 shows a reduction of these budgets to 250 GtCO₂ from 2023 onward for a 50 per cent chance of limiting warming to 1.5°C [...].”*

¹⁰⁸ Zie ook MvA, par. 967 t/m 969. Zie tevens Hoge Raad 19 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, r.ov. 7.3.3. Zie ook conclusie A-G Wissink en P-G Langemeijer voor Urgenda, ECLI:NL:PHR:2019:887, par. 4.105/4.106. Zie eveneens Productie MD-570B (Belgische klimaatzaak), par. 161: *“Het feit dat er een bindend kader op het niveau van de Europese Unie bestaat is geen reden voor de Belgische Staat en de Gewesten om zich te verschansen achter de bepalingen die daarin zijn opgenomen: het gaat daarbij immers om minimumvereisten en het kan in theorie niet worden uitgesloten dat het EVRM ambitieuzere reducties van broeikasgassen oplegt. Het is dus niet juist om te stellen dat uit het enkele feit dat de Belgische Staat de verplichtingen naleeft die de Europese Unie hem oplegt, geconcludeerd kan worden dat voldaan wordt aan artikel 2 en 8 EVRM.”*

¹⁰⁹ MvA, par. 3.

¹¹⁰ MvA, par. 973.

¹¹¹ MvA, par. 512.

12. Als we de Europese reductiedoelstelling van 55% ten opzichte van 1990 daarmee vergelijken, dan houdt dat in dat de EU 37% emissies reduceert ten opzichte van 2019.¹¹² De reductiedoelstelling van de EU ligt dus inmiddels ver onder het mondiaal gemiddelde.
13. Verder is van belang te weten dat de doelstelling van de EU voor 2030 niet is gebaseerd op een *fair share* van de mondiale opgave. De doelstelling van 55% is een politiek compromis.¹¹³
14. In 2019 heeft de Europese Commissie zich ten doel gesteld om in 2050 klimaatneutraliteit te bereiken. Op dat moment had de EU een reductiedoelstelling van 40% voor 2030. Om het nieuwe doel van 2050 te behalen, moest het doel van 2030 omhoog, zo was de vaststelling van de Europese Commissie.¹¹⁴
15. De Europese Commissie heeft dus ook niet geïnventariseerd of de tussentijdse doelstelling voor 2030 een *fair share* is van de mondiale opgave en heeft niet beoordeeld of er ook meer mogelijk was dan een reductie van 55%.
16. Er is ons geen wetenschappelijke analyse bekend die toont dat de EU haar *fair share* levert met de huidige doelstelling van 55%. Shell heeft daar ook niets over ingebracht. Ze heeft alleen gewezen op de Europese Commissie die stelt dat 55% genoeg is, maar dat is hetzelfde als de stelling van de Nederlandse regering dat de doelstelling van 20% in 2020 prima was.
17. Er zijn ook meerdere gezaghebbende bronnen die onderbouwen dat de 55%-doelstelling van de EU onvoldoende is. Ik noem er een paar:
 - Zojuist wees ik al op de analyse van de Europese Centrale Bank, die becijfert dat de emissies in de EU met 67% moeten dalen om binnen een 1,5C-pad te blijven, waarbij het gebruik van olie en gas in 2030 halveert;¹¹⁵
 - Professor Rogelj heeft als expert in de Belgische klimaatzaak in kaart gebracht dat de EU zelfs onder het principe van *grandfathering* uit zou komen op een emissiereductie van 62% ten opzichte van 1990.¹¹⁶ Dit terwijl *grandfathering* geen *fair share*-benadering is, omdat het uitgaat van het principe dat iedere actor op basis van zijn huidige aandeel in mondiale emissies een deel van het koolstofbudget krijgt toebedeeld. Dat betekent dat grote uitstoters een groter deel van het koolstofbudget toebedeeld krijgen;¹¹⁷

¹¹² <https://unfccc.int/documents/461931> European Union. 2022 National Inventory Report (NIR) 27 May 2022, table ES.6, op basis waarvan de berekening is gemaakt.

¹¹³ MvA, par. 973(i).

¹¹⁴ Productie S-87, p. 8. Zie ook artikel 2 lid 1 van de Europese Klimaatwet: “*In order to reach the climate-neutrality objective set out in Article 2(1), the binding Union 2030 climate target shall be a domestic reduction of net greenhouse gas emissions (emissions after deduction of removals) by at least 55 % compared to 1990 levels by 2030.*”

¹¹⁵ Productie MD-531B, p. 6-7 (“*Based on the scenarios calibrated for this exercise, to achieve the temperature targets of the Paris Agreement by the end of this century, EU-wide GHG emissions would need to be drastically reduced by cutting current fossil fuel consumption by half until 2030.*”), p. 24 (Chart 5, waarin te zien is dat het snelle (1,5C-)scenario om 67% emissiereductie in 2030 in de EU vraagt, ten opzichte van 1990. Zie ook p. 25 (in Chart 6 is te zien dat zowel olie- als gasgebruik halveert).

¹¹⁶ Productie MD-571E, p. 11. Zie ook Productie MD-570B, r.ov. 284 met verwijzing naar r.ov. 198-202.

¹¹⁷ Productie MD-570B, r.ov. 284 jo. r.ov. 189, 192 en 199.

- De milieurapporteur van het Europees Parlement heeft met verwijzing naar het Emissions Gap Report gewezen op de noodzaak voor de EU om in 2030 emissies met ten minste 68% te reduceren, zelfs zonder rekening te houden met equity;¹¹⁸
 - Onderzoeksbureau Climate Analytics beoordeeld dat de EU een noodzakelijke reductiebijdrage van 64-77% in 2030 zou moeten leveren, ten opzichte van 1990;¹¹⁹
 - Ten slotte stellen CDP en SBTi vast dat de bijdrage van de EU een reductie van 60-65% zou moeten inhouden.¹²⁰
18. Kortom, er zijn veel aanknopingspunten te vinden dat de 55%-doelstelling van de EU niet in lijn is met het 1,5C-doel. Bovendien liggen de EU-lidstaten niet op koers om het 55%-doel te halen.¹²¹ In het licht van dit alles kan moeilijk worden gesteld dat EU-beleid “werkt”.
19. Om alle hiervoor genoemde redenen is het niet materieel en niet relevant voor deze zaak wat de doelstelling voor 2040 is. Het gaat erom dat de mondiale CO₂-emissies met de grootst mogelijke urgentie omlaag worden gebracht om de totale hoeveelheid uitgestoten emissies in dit kritieke decennium zoveel als mogelijk te beperken.
20. Maar als we het toch over 2040 hebben, dan is het volgende van belang om te weten.
- Het stellen van een doel is één ding, maar het moet ook gehaald worden en daar is geen enkele garantie voor;
 - Het gaat bovendien om een ‘extension of current policies’ dus de situatie waarin de EU erin slaagt om de relevante wetgevingsspakketten te verlengen.¹²² Dit met uitzondering van onder meer EU-ETS, die blijft doorlopen. Het is geen gegeven dat dat gaat gebeuren, al die pakketten zijn weer onderhevig aan lobby en beïnvloeding van de industrie;
 - Als voorbeeld: Shell heeft de aangekondigde vaststelling van het EU-doel voor 2040 aangegrepen om haar eigen visie te geven dat een 78% reductie, dus 12% tot 17% lager dan het wetenschappelijk advies, ook al erg ambitieus zou zijn.¹²³
21. Ook hiervoor geldt, dat het niet de conclusie rechtvaardigt dat EU-beleid “werkt”
22. Shell wijst in dit verband ook nog op het Bosphorus-vermoeden. Ten eerste is het *Bosphorus vermoeden* alleen van toepassing wanneer een EU-lidstaat geen discretionaire bevoegdheid of beoordelingsmarge heeft op grond van het Unierecht.¹²⁴ Een van de kenmerken van EU-wetgeving

¹¹⁸ Memorie van Antwoord Milieudefensie c.s., par. 973(iv).

¹¹⁹ Productie MD-571D, p. i en ii.

¹²⁰ Productie MD-571C, p. 1 en 3.

¹²¹ Productie MD-571A, persbericht over het rapport van de European Scientific Advisory Board, getiteld ‘Towards EU climate neutrality: progress, policy gaps and opportunities’, p. 1: “With only seven years left until 2030, the Advisory Board urgently calls on national governments to enhance and implement their national energy and climate plans to secure EU emission reductions of 55% or more by 2030 compared to 1990 [...] One key recommendation is to make EU policies fully consistent with the need to phase out fossil fuels. Whereas the EU has pushed for an ambitious outcome on this topic at the recent COP28, the Advisory Board warns that the EU’s own policies are not yet fully aligned with such phase out and risk locking EU’s energy infrastructure into emission-intensive fossil fuels.” Zie ook Productie MD-571B, Commission calls on Member States to improve their National Energy and Climate Plans to ensure collective achievement of the EU’s 2030 targets, p. 2.

¹²² Productie S-266, p. 22.

¹²³ Productie S-178, p. 1.

¹²⁴ EHRM, *Bivolaru and Moldovan v. France* (25 juni 2021), Applications nos. 40324/16 and 12623/17), para. 98. Zie ook EHRM, *Avotins v. Latvia* (23 mei 2016), Application no. 17502/07, para. 105.

op het gebied van klimaatverandering is echter dat het lidstaten significante ruimte laat, zoals ook door de Europese Commissie wordt erkend in haar schriftelijke opmerkingen in de *Duarte Agostinho* zaak.¹²⁵ Dit volgt onder meer uit artikel 193 VWEU, op basis waarvan een EU lidstaat verdergaande klimaatbeschermingsmaatregelen kan nemen dan het EU-recht op dit vlak.

23. Ten tweede is *Bosphorus* vermoeden niet, zoals Shell ten onrechte beweert, “*een vast beginsel dat de bescherming van de grondrechten onder het EU-recht geacht wordt equivalent te zijn aan de bescherming die het EVRM vereist*”.¹²⁶ Het EHRM heeft in haar jurisprudentie juist herhaald dat “*any such conclusion of “equivalent protection” must be open to review in the light of any relevant change in the protection of fundamental rights*”.¹²⁷ Het *Bosphorus* vermoeden is dus geen ‘vast beginsel’, maar een vermoeden dat steeds tegen het licht moet worden gehouden en kan worden weerlegd, zoals het EHRM ook heeft gedaan in de praktijk.¹²⁸
24. Ten slotte geldt dat zowel de Hoge Raad als de AG/PG in de Urgenda-zaak korte metten gemaakt met het argument van de Nederlandse Staat dat het voldoende zou zijn als zij zich zou houden aan de reductiedoelstellingen van de EU ter voldoening aan haar mensenrechtelijke verplichtingen onder artikel 2 en 8 van het EVRM.¹²⁹ Ook het Belgische gerechtshof kwam tot dezelfde conclusie.¹³⁰ Wanneer dit verweer niet slaagt voor een staat die wordt aangesproken op haar mensenrechtelijke verplichtingen, moge het duidelijk zijn dat dit betoog voor Shell eens te meer niet opgaat.

¹²⁵ Productie Shell S-208, para. 21.

¹²⁶ Spreekaantekeningen Shell, Zittingsdag 2 – Deel 1 van 4, 3 april 2024, para. 6.4.8.

¹²⁷ EHRM, *Bivolaru and Moldovan v. France* (25 juni 2021), Applications nos. 40324/16 and 12623/17), para. 97. Zie ook EHRM, *Avotins v. Latvia* (23 mei 2016), Application no. 17502/07, para. 101 en daar aangehaalde overwegingen uit eerdere jurisprudentie.

¹²⁸ EHRM, *Bivolaru and Moldovan v. France* (25 juni 2021), Applications nos. 40324/16 and 12623/17), para. 126.

¹²⁹ HR 20 december 2019, ECLI:NL:HR:2019:2006, r.ov. 7.3.3. Zie tevens de conclusie bij dit arrest van 13 september 2019, ECLI:NL:PHR:2019:887, par. 4.105 e.v.

¹³⁰ Productie MD-570B, r.ov. 161.

13. *In deel I, Inleiding van de pleitaantekeningen in eerste aanleg heeft Shell met verwijzing naar het jaarverslag 2019 in percentages aangegeven vanuit welke landen haar olie- en gasproductie afkomstig is. Wat is deze verdeling nu? Verwacht Shell grote verschuivingen in die verdeling in de periode tot en met 2030? Kan Shell ook aangeven in percentages wat de verdeling van haar afzet van olie en gas is over de regio's genoemd in randnummer 36 van de pleitaantekeningen van Milieudefensie, deel 3 (modellen en hun beperkingen), p. 6? En of zij grote verschuivingen in die verdeling verwacht in de periode tot en met 2030?*

[reactie Milieudefensie c.s. volgt later]

14. Milieudefensie stelt in randnummer 35 van de pleitaantekeningen "Effectiviteit van de reductieverplichting" dat Shell in 2022 ongeveer USD 86 verdient per verhandeld vat olie en gas. Is dat juist, gezien het feit dat de gemiddelde olieprijs in 2022 USD 96 was? Als het niet juist is, kan Shell dan aangeven wat de gemiddelde marge per verhandeld vat olie en gas is? En wat daarvan kan worden toegerekend aan de daadwerkelijke handel en hoeveel aan aanverwante diensten als transport en opslag)?

Antwoord Milieudefensie c.s.:

Milieudefensie c.s. heeft over deze vraag nog contact gehad met Erickson. Uit dit contact is de volgende informatie naar voren gekomen.

De door Erickson genoemde USD 86 per verhandeld vat olie is gebaseerd op het jaarverslag van Shell van 2022. Dit getal volgt uit de omzet die Shell heeft behaald in het Upstream segment van haar bedrijf, gedeeld door het aantal binnen dit segment verkochte vaten olie en gas. Over het Upstream segment geeft Shell in haar jaarverslag onder het kopje "Trading and supply" aan: "Shell markets and trades crude oil from most of its Upstream operations".¹³¹ Hierdoor is duidelijk dat Shell's Trading business actief is binnen het Upstream segment.

Erickson heeft de behaalde omzet (revenue) binnen het Upstream segment (60.637 miljoen USD) in 2022 gedeeld door de *production available for sale* gedurende dit jaar (692 miljoen barrels of oil equivalent). Dit levert een omzet per vat op van 87,6 USD.¹³² Zoals toegelicht is dit fors meer dan 80% van de olie- en gasprijzen van 2022.

Ook wanneer niet naar de omzet van het Upstream segment wordt gekeken, maar naar de winst van dit segment, althans naar het inkomen na aftrek van kosten (16.222 miljoen USD), gedeeld door de verhandelde vaten komt dit uit op ruim 23 USD per vat.¹³³ Ook dit betreft bijna een kwart van de olie en gasprijzen in 2022 en is dus een fors hoger inkomen per vat dan door Enron wordt gerapporteerd.¹³⁴

Erickson geeft in dit verband aan dat Shell niet rapporteert over de precieze hoeveelheden olie en gas die haar Trading business verhandeld, hoeveel daarvan afkomstig is uit eigen productie en hoeveel uit productie van anderen, en welke omzet en marge hiermee gegenereerd wordt. Ook Druce geeft hier niets over aan. Druce doet aldus een algemene bewering dat Enron vergelijkbaar zou zijn met Shell, zonder te specificeren met welke handelsvolumes en activiteiten hij de vergelijking maakt. Dit betreft reeds voldoende reden om de door Druce gemaakte vergelijking met Enron niet te volgen. Het blijft staan, dat het inkomen van Enron per verhandeld vat fors lager lijkt te liggen dan het inkomen van Shell per verhandeld vat, hetgeen een indicatie is dat Shell meer waarde levert aan de oliemarkt dan Enron.

Ook op basis van de uitgebreide beschrijving van Shell's geïntegreerde trading activiteiten, als grootste handelaar ter wereld, met activiteiten in de olie- en gaswinning, raffinage, transport, opslag, en distributie naar zakelijke en particuliere afnemers, blijft duidelijk dat Shell's Trading tak onvergelijkbaar is met Enron's handelsactiviteiten.¹³⁵ Vanwege de omvang van Shell's activiteiten kan niet worden gezegd dat er geen enkel effect van zou uitgaan wanneer Shell deze activiteiten zou afbouwen. Zoals gedurende pleidooi 5 op zittingsdag 3 is toegelicht is deze conclusie van Druce onlogisch, niet goed onderbouwd en ook contrair aan hoe Shell het zelf ziet. Shell zelf meent juist dat haar huidige

¹³¹ Productie MD-534A, p. 51.

¹³² Productie MD-534A, p. 45. De in de expert letter genoemde 86 USD betreft een verschrijving.

¹³³ Productie MD-534A, p. 45.

¹³⁴ Productie MD-561, p. 10.

¹³⁵ Zie pleitnotitie Milieudefensie c.s. zittingsdag 3 inzake de effectiviteit van de reductieverplichting, par. 16-37.

schaalgrootte als grootste olie- en gashandelaar in de wereld tot prijsvoordelen en tot andere voordelen voor haar klanten strekt.

Dan nog een laatste opmerking over de aanverwante diensten die Shell levert. Shell is een verticaal geïntegreerde systeemspeler. Haar Trading business heeft de centrale en integrale functie om de door Shell en anderen geproduceerde olie en gas wereldwijd te verhandelen. Zodra die handel moet krimpen, zullen ook de daarmee verbonden aanverwante diensten krimpen. Als Shell zelf geen olie meer kan afnemen van een onafhankelijke olieproducent, zal zij die olieproductie ook niet meer financieren, zal zij die olie niet verschepen en ook geen andere logistieke dienstverlening meer leveren aan deze producent.

15. *Waarop baseert Milieudefensie haar stelling dat de aanbodelasticiteiten die Druce aanhaalt in zijn rapport, in dezelfde orde van grootte liggen als de door hem genoemde vraagelasticiteit? Het hof leest dit niet in het rapport van Druce, en heeft de indruk dat uitgaande van de huidige doelstellingen van olie- en gasproducerende landen de komende jaren sprake zal zijn van een aanzienlijk (over)aanbod van olie en gas, en daarmee eerder van een hoge aanbodelasticiteit.*

Antwoord:

Milieudefensie c.s. baseert haar stelling inzake de aanbodelasticiteiten op pagina's 5 en 6 van de expert letter van Erickson en Green, waarin zij aangeven dat *"Druce's own research shows estimates of the elasticities of supply that are similarly inelastic (in the range of 0. 16) to his average estimate of the elasticity of demand"*.¹³⁶ Erickson en Green verwijzen in dit verband naar de aanbodelasticiteiten die Druce aanhaalt in tabel A.19 van het rapport van Druce.¹³⁷

Milieudefensie c.s. heeft naar aanleiding van de vraag van uw Hof nog contact gehad met Erickson. In dit contact heeft Erickson nog nader uitgelegd dat de cijfers die Druce in tabel A.19 geeft voor de aanbodelasticiteit, in grote mate overlappen met zijn schatting van de vraagelasticiteit.

Om specifieker te zijn; van de negen aanbodelasticiteiten die Druce noemt in tabel A.19,¹³⁸ zijn er vier kleiner dan de door Druce geschatte elasticiteit van de vraag.¹³⁹ Vijf van de genoemde aanbodelasticiteiten zijn groter.¹⁴⁰ Daarbij merkt Erickson nog op dat de studie die de meeste recente staat van de oliemarkt heeft onderzocht, de periode van 2000-2014, juist lagere aanbodelasticiteiten laat zien¹⁴¹ dan de door Druce genoemde vraagelasticiteit. Dit wijst er volgens Erickson op dat de elasticiteiten van vraag en aanbod vergelijkbaar zijn, zoals genoemd in zijn expert letter, waarin hij ook heeft verwezen naar andere economen die tot vergelijkbare conclusies komen.¹⁴²

Hierbij wordt nog opgemerkt dat geen van de door Druce genoemde aanbodelasticiteiten tot de conclusie leiden dat er van een aanbodvermindering geen effect zal uitgaan en dat er sprake zal zijn van perfecte substitutie. Dit is relatief makkelijk te berekenen aan de hand van de genoemde aanbodelasticiteiten en de schatting van Druce van de vraagelasticiteit. Desgewenst kan ik die berekeningen hier ter plekke of later vandaag voor u maken ten aanzien van specifieke aanbodelasticiteiten.

Uw Hof heeft dan nog aangegeven dat de elasticiteit van het aanbod in de toekomst mogelijk hoger zal zijn, omdat er sprake is van een aanzienlijk overaanbod van olie en gas. Erickson geeft in dit verband

¹³⁶ Productie MD-561, p. 5 en 6.

¹³⁷ Productie S-122, p. 121.

¹³⁸ Erickson kijkt hierbij naar de wereldwijde lange termijn aanbodelasticiteiten, om te vergelijken met de door Druce genoemde lange termijn vraagelasticiteit van -0,16 (par. 260 op p. 109 van Productie S-122). Erickson laat hierbij de negatieve elasticiteiten uit tabel A.19 buiten beschouwing, omdat een negatieve aanbodelasticiteit niet logisch is. In dat geval zou immers een prijsstijging tot een daling van het aanbod leiden.

¹³⁹ Te weten de aanbodelasticiteiten zoals gerapporteerd door Arezki et al (2017) van 0,09 tot 0,13, op basis van de periode van 2000-2014, door Askari en Krichine (2010) van 0,04, op basis van de periode van 1986 en 2001, door Krichene (2002) van 0,10, op basis van de periode 1973-1999, en door Taghizadeh en Yoshino (2014) van 0,03, op basis van de periode van 1960-2011.

¹⁴⁰ Te weten de aanbodelasticiteiten gerapporteerd door Askari en Krichene (2010) van 0,66, op basis van de periode van 1970-1986, door Krichene (2002) van 0,25, op basis van de periode 1918-1999, van Krichene (2002) van 1,10, op basis van de periode van 1918-1973, en de twee door Weijermars en Sun gerapporteerde aanbodelasticiteiten van 0,99, voor de periode van 1965-1983, en 0,39, voor de periode van 1984-2012.

¹⁴¹ Te weten de aanbodelasticiteiten zoals gerapporteerd door Arezki et al (2017) van 0,09 tot 0,13, op basis van de periode van 2000-2014.

¹⁴² Productie MD-561, p. 6, voetnoot 37.

aan dat het zeer moeilijk is om de toekomstige elasticiteiten te voorspellen en dat hij niet op de hoogte is van een instituut of wetenschapper die hiertoe in staat is met enige mate van zekerheid. Een en ander is natuurlijk afhankelijk van hoe de transitie zich verder zal ontwikkelen. Erickson wijst er in dit verband op dat het IEA uitgaat van overinvesteringen in olie en gas in vergelijking met het NZE-scenario. Het IEA geeft in dit verband echter juist aan dat er niet gewacht kan worden tot de vraag verandert en dat het een misconceptie is dat de transitie geleid moet worden door een verandering in de vraag: *“When the energy world changes, so will we” is not an adequate response to the immense challenges at hand. [...] In practice, no one committed to change should wait for someone else to move first.*¹⁴³ De overinvesteringen zouden dus juist aanleiding moeten zijn om het aanbod van olie en gas te verminderen.

Ik merk daarbij nog op dat het ook mogelijk is dat de vraagelasticiteit zich als gevolg van de transitie nog verder ontwikkelt en dat deze minder inelastisch (dus elastischer) wordt. Immers, wanneer er door de opkomst van hernieuwbare energie, elektrische auto's en andere duurzame technologieën meer keuzemogelijkheden ontstaan voor consumenten, wordt het ook makkelijker om weg te bewegen van olie en gas. Met COP28 heeft de wereldgemeenschap juist besloten deze weg in te slaan. Het is daarmee goed mogelijk dat, naarmate de transitie vordert, de vraag naar olie en gas minder inelastisch wordt. Een toenemende aanbodelasticiteit, zou dan gecompenseerd worden door een eveneens toenemende vraagelasticiteit. Zoals toegelicht door Erickson en Green leidt een aanbod- en vraagelasticiteit die dezelfde orde van grootte hebben, tot een effect van ongeveer 0,5.

Wanneer de aanbodelasticiteit zou toenemen en wel groter zou zijn dan de vraagelasticiteit, zou volgens Erickson het gevolg zijn dat het effect van een aanbodbeperking dichterbij de onderkant van de door UNEP aangegeven bandbreedte van 0,2 tot 0,6 komt te liggen. Maar of dit zal gebeuren is onzeker en een effect van 0,2 is nog steeds een groot effect, aldus Erickson.

¹⁴³ Productie MD-528, p. 16. Zie tevens p. 40. Hetzelfde punt werd in het deskundigenrapport van Erickson et al. ook reeds gemaakt (productie MD-469, p. 8).

16. *Kan Milieudefensie toelichten hoe zij op basis van het laatste IEA NZE scenario de reductiepercentages in 2030 ten opzichte van 2019 van 36,2% voor olie en 30,1% voor gas heeft berekend, en hoe deze berekening te rijmen is met de cijfers voor fossil fuel supply genoemd op p. 105 van dit rapport?*

Antwoord Milieudefensie c.s.

Milieudefensie heeft de met olie en gas gemoeide CO₂-emissiereducties in het NZE-scenario berekend op basis van tabel A.4 'World CO₂ emissions' op pagina 198 van het geüpdatet NZE-scenario uit 2023.¹⁴⁴ Op basis van deze tabel kan worden vastgesteld dat de emissies uit olie met 28% dalen in 2030¹⁴⁵ en dat de CO₂-emissies uit gas met 23% dalen in 2030,¹⁴⁶ beiden ten opzichte van het referentiejaar 2022.¹⁴⁷

Omdat de vordering van Milieudefensie c.s. is gebaseerd op het referentiejaar van 2019, is het nodig om deze percentages terug te rekenen van 2022 naar 2019. Milieudefensie c.s. heeft dit in haar pleidooi op de derde zittingsdag gedaan door uit te gaan van de jaarlijkse procentuele verandering in het NZE-scenario (en de andere toen genoemde scenario's). In het NZE-scenario dalen de emissies uit olie tot 2030 jaarlijks met 4%. De emissies uit gas dalen tot 2030 jaarlijks met 3,2%. Milieudefensie c.s. heeft de jaarlijkse reductiepercentages voor alle besproken reductiepaden opgenomen in de tabel op pagina 9 van het pleidooi van zittingsdag 3, deel 4. Voor het NZE-scenario kan uw Hof de genoemde jaarlijkse reductiepercentages van respectievelijk 4% en 3,2% ook terugvinden in het geüpdatet NZE-scenario uit 2023, in de reeds genoemde tabel A.4, in de kolom 'CAAGR (%) 2022 to 2030'.¹⁴⁸

De jaarlijkse percentages van respectievelijk 4% en 3,2% kunnen vervolgens toegepast worden op de periode van 2019 tot en met 2030. Op deze wijze wordt de jaarlijkse reductie inspanning die volgens het NZE-scenario moet worden geleverd, geëxtrapoleerd naar de periode van 2019 tot en met 2030. Concreet voor het NZE-scenario leidt dit tot reductiepercentages van 36,2% voor olie¹⁴⁹ en 30,1% voor gas.¹⁵⁰ De precieze calculatie is opgenomen in de voetnoten.

Door uit te gaan van de jaarlijkse procentuele verandering in het NZE-scenario en op basis daarvan de te leveren reductie-inspanning terug te rekenen naar 2019, wordt rekening gehouden met wat volgens dit scenario een haalbaar jaarlijks reductietempo is, maar wordt Shell niet 'beloond' door uit te gaan van emissiereducties die pas in 2023 beginnen, terwijl voor haar al lang duidelijk was wat er moest gebeuren. Deze wijze van terugrekenen maakt zodoende dat Shell zich er niet op kan (blijven) beroepen dat er steeds nieuwe scenario's zijn met, logischerwijs, steeds lagere doelen voor 2030, omdat dit jaar steeds dichterbij komt en de fossiele infrastructuur in de tussentijd niet is gekrompen.

¹⁴⁴ Productie MD-525, p. 198.

¹⁴⁵ Productie MD-525, p. 198. Uit tabel A.4 volgt dat de emissies uit olie in 2022 10.963 MtCO₂ bedroegen en dat deze volgens het NZE-scenario in 2030 7.910 MtCO₂ moeten zijn. Dit betreft een verschil van (afgerond) 28%.

¹⁴⁶ Productie MD-525, p. 198. Uit tabel A.4 volgt dat de emissies gas olie in 2022 7.499 MtCO₂ bedroegen en dat deze volgens het NZE-scenario in 2030 5.795 MtCO₂ moeten zijn. Dit betreft een verschil van (afgerond) 23%.

¹⁴⁷ Zie in dit verband ook de tabel op p. 8 en 9 van het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 4.

¹⁴⁸ Productie MD-525, p. 198.

¹⁴⁹ Indien de reducties van 4% per jaar in 2020 moeten aanvagen, dan zal eind 2030 in de oliesector een reductiepercentage van 36,2% moeten zijn behaald ten opzichte van het referentiejaar 2019. Met een 4% afname per jaar is de groefactor 0,96 per jaar, en dat tot de 11e macht is (afgerond) 0,638, oftewel een afname van 36,2%.

¹⁵⁰ Indien de reducties van 3,2% per jaar in 2020 moeten aanvagen, dan zal eind 2030 in de gassector een reductiepercentage van 30,1% moeten zijn behaald ten opzichte van het referentiejaar 2019. Met een 3,2% afname per jaar is de groefactor 0,968 per jaar, en dat tot de 11e macht is (afgerond) 0,699, oftewel een afname van 30,1%.

Shell's deskundige professor Hawkes hanteert overigens een andere terugrekenmethode. Hij kiest ervoor om de reductiepercentages van het IEA NZE-scenario terug te rekenen naar 2019 door simpelweg de emissies voor olie en gas in 2030 volgens dit scenario te vergelijken met de emissies voor olie en gas in 2019.¹⁵¹ Dit is geen correcte en billijke benadering. Zoals toegelicht gaat het laatste NZE-scenario gaat immers pas uit van emissiereducties met ingang van 2023. In de jaren 2019 tot en met 2022 heeft de wereld stilgezeten en zijn de mondiale emissies zelfs licht gestegen. De terugrekenmethodiek van professor Hawkes bevoordeelt Shell. Specifiek voor de reducties in gas leidt de benadering van professor Hawkes daardoor zelfs tot een lagere reductieopgave voor de periode tussen 2019 en 2030 dan waar het NZE-scenario van uitgaat voor de periode tussen 2022 en 2030,¹⁵² terwijl het oplossen van het klimaatprobleem alleen maar urgenter is geworden. Het is evident dat dit een onbillijke en onverdedigbare benadering is.

Uw hof heeft vervolgens gevraagd naar de cijfers voor *fossil fuel supply* op pagina 105 van het NZE-rapport uit 2023. Het betreft de volgende cijfers:

Milestones	2022	2030	2035	2050
Fossil fuel supply (EJ)	511	362	237	88
Oil	189	148	110	42
Natural gas	144	118	77	32
Coal	179	95	50	15

Deze cijfers zijn nagenoeg gelijk aan de cijfers uit tabel A.1 'World Energy Supply' op pagina 194.¹⁵³ Het gaat hier om de cijfers voor het aanbod, dus de productie, van fossiele brandstoffen.

Milieuedefensie c.s. baseert zich echter niet op deze cijfers, maar op de cijfers voor CO₂-emissies uit fossiele brandstoffen uit tabel A.4. De vordering van Milieuedefensie c.s. is immers op een CO₂-reductie gebaseerd en niet op een productiereductie. Milieuedefensie c.s. gaat dus vanwege haar vordering uit van de CO₂-emissiecijfers, dit temeer omdat in de productiecijfers ook de productie van fossiele brandstoffen voor niet-energetisch gebruik besloten ligt. Dit deel van de productie van fossiele brandstoffen wordt niet gebruikt als brandstof (energetisch gebruik), maar wordt gebruikt als grondstof voor bijvoorbeeld plastics, hetgeen veel minder CO₂-emissies veroorzaakt. Tabel A.1 maakt dit duidelijk en vermeldt voor olie ook het aandeel dat gebruikt wordt voor 'non-energy use', het gebruik als grondstof dus.¹⁵⁴ Doordat het deel van de productie van olie en gas dat bestemd is voor niet-energetisch gebruik als grondstof, minder snel hoeft te dalen of zelfs nog kan groeien, laten de productiecijfers een minder snelle daling zien tussen 2022 en 2030 dan de CO₂-emissies voor olie en gas in deze periode.¹⁵⁵ Milieuedefensie c.s. heeft dit reeds in meer detail uitgelegd in haar antwoordakte van 19 december 2023.¹⁵⁶

¹⁵¹ Productie S-123, p. 20.

¹⁵² Productie S-123, p. 20, tabel 2. Het betreft een lagere reductieopgave van 20% per 2019 in vergelijking met de reductie uit het NZE-scenario van 23% per 2022. Milieuedefensie c.s. merkt in dit verband op dat de door professor Hawkes genoemde CO₂-emissies uit 2019, niet geheel lijken te kloppen met tabel A.4 uit het NZE-scenario uit 2021 (Productie MD-362, p. 199). Professor Hawkes vermeldt te lage CO₂-emissies voor olie.

¹⁵³ Enkel het cijfer voor olie in 2022 wijkt af, waarbij pagina 105 189 EJ vermeldt, terwijl tabel A.1 187 EJ vermeldt. Het is niet duidelijk waar dit (zeer geringe) verschil door wordt veroorzaakt, nu de andere cijfers wel terug te vinden zijn (let op: voor gas moeten voor 2030 de cijfers voor unabated natural gas en natural gas with ccs bij elkaar opgeteld worden om de vergelijking te maken).

¹⁵⁴ Productie MD-525, p. 194. Voor gas wordt een dergelijke onderverdeling door het IEA overigens niet gegeven.

¹⁵⁵ Tussen 2022 en 2030 gaat het om een daling van de olieproductie van 22% en van de gasproductie van 18%. Dit in vergelijking met, zoals toegelicht, een daling van de CO₂-emissies uit olie van 28% en uit gas van 23%.

¹⁵⁶ Antwoordakte van Milieuedefensie c.s. van 19 december 2023, par. 52 en 53.

Gelet hierop moet voor de onderhavige zaak van de CO₂-emissiecijfers uit worden gegaan en niet van de productiecijfers. Shell erkent dit ook en verwijst zelf ook naar de CO₂-emissiecijfers uit het NZE-scenario.¹⁵⁷ Ook neemt Shell in haar carbon accounting alleen de verkoop van energy products mee en niet de verkoop van non-energy products.¹⁵⁸ Om een goede vergelijking tussen het reductiebevel en de door Shell te reduceren emissies mogelijk te maken, moeten daarom de CO₂-emissiecijfers als uitgangspunt genomen worden.¹⁵⁹

Tot slot merkt Milieudefensie c.s. nog op dat met de zojuist beschreven terugrekenmethode voor 2019 en de daaruit volgende reductiepercentages van respectievelijk 36,2% voor olie en 30,1% voor gas, nog onvoldoende tegemoet wordt gekomen aan het voorzorgsbeginsel en het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid. Op dag 3 heeft Milieudefensie c.s. immers toegelicht dat het NZE-scenario een groot deel van de reductieopgave op de lange baan schuift¹⁶⁰ en dat daardoor de reducties in olie- en gas tot 2030 relatief laag blijven, terwijl deze reducties vervolgens zeer snel toenemen tot 2035. De cijfers uit tabel A.4 voor de periode tussen 2022 en 2050 bevestigen dit beeld en tonen dat ook na 2035 het reductietempo zeer hoog blijft.¹⁶¹

Milieudefensie c.s. heeft op zittingsdag 3 ook laten zien dat de relatief lage reducties op korte termijn onder meer veroorzaakt worden doordat het NZE-scenario rekening houdt met de meest recente investeringen in nieuwe olie- en gasvelden en de daardoor veroorzaakte lock-in. Hierdoor schuiven de doelstellingen steeds opnieuw verder op.¹⁶² Op grond hiervan heeft Milieudefensie c.s. met verwijzing naar het Neubauer-arrest betoogd dat het voorzorgsbeginsel en het beginsel van intergenerationele rechtvaardigheid nopen tot een meer gelijke verdeling van de reductieopgave vóór 2030 en na 2030.¹⁶³

Deze rechtsbeginselen nopen er toe dat zo snel en zo diep mogelijk de emissiedaling wordt ingezet, in plaats van langzame reducties om recente fossiele investeringen in nieuwe olie- en gasvelden te beschermen. Zoals op zittingsdag 3 toegelicht leidt een gelijke verdeling van de reductieopgave over

¹⁵⁷ Zie bijvoorbeeld de MvG, par. 1.4.2(c)(iii), par. 2.3.9(b), par. 5.3.7 en par 10.2.7(b). Shell haalt ook steeds de CO₂-emissiecijfers aan van een reductie van 35% in olie en 18% in gas uit het NZE-scenario uit 2021.

¹⁵⁸ Productie S-160, p. 9: “*Non-energy products such as chemicals, lubricants and bitumen are outside the scope of the NCF methodology because the end-use of these products is generally not to be consumed as fuel.*” en p. 28-29: “*Only the sales of energy products are included i.e. gasoline, kerosene, gas/diesel oils, fuel oil, and LPG. Other products such as naphtha, bitumen, lubricants, and sulphur are treated either as intermediates/feedstocks or non-energy products and are not included.*”

¹⁵⁹ Voor de gedurende zittingsdag 3, pleidooi 4 genoemde reductiepaden uit IPCC IAM-scenario’s, geldt dat deze allemaal op productiecijfers zijn gebaseerd, omdat deze scenario’s geen CO₂-emissiecijfers, gekoppeld aan fossiele brandstoffen, rapporteren. Daarmee zijn deze cijfers naar verwachting allemaal onderschattingen van de benodigde CO₂-reducties.

¹⁶⁰ Zie het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 4, par. 59-73. Zie tevens het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 3, par. 106-111.

¹⁶¹ Tabel A.4 tabel bevestigt dat na 2030 het reductietempo enorm veel hoger ligt dan voor 2030. De kolom ‘CAAGR (%) 2022 to 2050’ toont dat het gemiddelde jaarlijkse reductiepercentage tussen 2022 en 2050 ligt op 8.8% voor olie en op 10% voor gas. De gemiddelde jaarlijkse reducties in de periode tussen 2022 tot 2050 zijn dus meer dan twee keer zo groot voor olie (8.8% in vergelijking met 4%) en meer dan drie keer zo snel voor gas (10% in vergelijking met 3.2%), in vergelijking met de reducties in de periode tussen 2022 en 2030.

¹⁶² Zie het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 4, par. 59-73. Zie tevens het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 3, par. 106-111.

¹⁶³ Zie het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 4, par. 69-71.

de jaren tot een reductie van 45,7%¹⁶⁴ voor olie en 50%¹⁶⁵ voor gas in 2030, ten opzichte van 2019. Deze berekening is gemaakt op dezelfde wijze als zojuist beschreven, maar dan op basis van het gemiddelde jaarlijkse reductiepercentage uit het NZE-scenario tussen 2022 en 2035.¹⁶⁶ Voor Shell is daarom een reductie van 45% zeker niet overvraagt. Dit geldt temeer nu blijkt het NZE-scenario in een periode van ongeveer een decennium mondiaal een reductie van 45% kan worden gehaald binnen de brede olie- en gasector.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Indien de reducties van 5,4% per jaar in 2020 moeten aanvangen, dan zal eind 2030 in de oliesector een reductiepercentage van 45,7% moeten zijn behaald ten opzichte van het referentiejaar 2019. Met een 5,4% afname per jaar is de groefactor 0,946 per jaar, en dat tot de 11e macht is (afgerond) 0,543, oftewel een afname van 45,7%.

¹⁶⁵ Indien de reducties van 6,1% per jaar in 2020 moeten aanvangen, dan zal eind 2030 in de gasector een reductiepercentage van 50% moeten zijn behaald ten opzichte van het referentiejaar 2019. Met een 6,1% afname per jaar is de groefactor 0,939 per jaar, en dat tot de 11e macht is (afgerond) 0,5, oftewel een afname van 50%.

¹⁶⁶ Het jaarlijkse reductiepercentage in het IEA NZE-scenario tussen 2022 en 2035 is namelijk een jaarlijkse reductie van 5,4% voor olie en een jaarlijkse reductie van voor 6,1% gas. Dit is dus nog fors lager dan de gemiddelde jaarlijkse reductie in het NZE-scenario tussen 2022 en 2050, van 8.8% voor olie en 10% voor gas.

¹⁶⁷ Zie het pleidooi van Milieudefensie c.s. van zittingsdag 3, deel 4, par. 70-73.